

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

Nærhed, dels Slotte som Charlottenlund (Ordrup S.), Bernstorf (Gentofte S.), Sorgenfri (Lyngby S.) og Eremitagen (Torbæk S.), dels Herregaarde og Landsteder, hvoribl. kan nævnes Ledreborg (Allerslev S.), Sølyst (Ordrup S.) og Frydenlund (Søllerød S.). Vedr. Købstadskirkerne skal kun mindes om Roskilde Domkirke og Vor Frue Kirke smstds. samt Køge Kirke, hvis interessante Bygningshist. først er blevet oplyst i den seneste Tid. Paa smukke Bindingsværksbygninger fra 17. og 18. Aarh. er Køge meget rig.

Gamle Indbyggernavne: *Hedboerne* (paa „Heden“, se p. 202) og *Skovboerne*, i Amtets sydvestl. Del.

Roskilde.

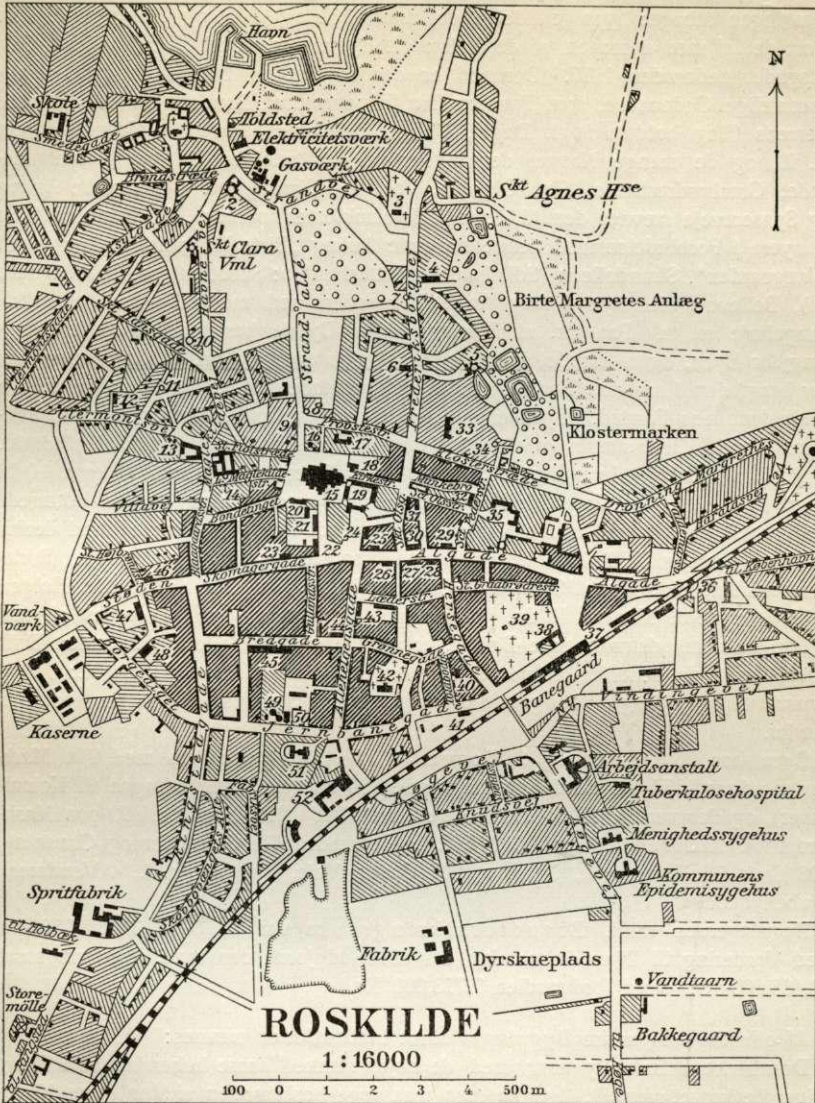
1421

Købstaden Roskilde

ligger i Søomme Hrd. under $55^{\circ} 38' 34,12''$ n. Br. og $0^{\circ} 29' 45,04''$ v. L. for Kbhvn. — c. $12^{\circ} 5'$ ø. L. for Grw. (beregnet for Domkirkens nordl. Taarn) lidt S. for Roskilde Fjord lige ved Nordenden af det under Amtet omtalte vestl. Højdeparti, der her skraaner stærkt ned mod Fjorden. Det højstliggende Punkt i Byen er ved det nye Vandtaarn ved Køgevej, c. 57 m; ved Raadhuset er der c. 41,5, ved Domapoteket 42,7 m. Fra Byen er der paa flere Steder god Udsigt over Fjordens sydl. Bredning og dens smukke Omgivelser.

Byen ligger ad Landevejen c. 30 km VSV. for Kbhvn., 30 km NØ. for Ringsted og 25 km NV. for Køge. Bygrundens Udstrækning fra Ø. til V. er c. 1600 m, omkring Hovedgaden Algade (tidl. ogsaa kaldet Torvegade), i hvilken man kommer ind ad Landevejen fra Kbhvn., og dens Fortsættelse Skomagergade og Støden; den største Udstrækning fra N. til S. er c. 2500 m. Foruden Hovedgaden har Byen flere anelige, ret brede Gader, saaledes den med Algade omtr. jævnsides løbende Bredgade og de i modsat Retning gaaende Gader Hersegade („Hørseg.“, af Hors) og Ringstedgade. Af Torvene er Hestetorvet ved Algade og Banegaarden det største; et særlig smukt Parti er de to, ligeledes ved Algade liggende gamle Torve Raadhustorvet og Nytorv, som nu danner een aaben Plads, idet nogle gamle Huse, som laa mellem dem og hindrede Udsigten til Domkirken, i den nyeste Tid er nedbrudte og erstattede med et Blomsteranlæg.

Byen har mange anelige, flere Stokv. høje Huse, men af gamle karakteristiske

- Efter Generalstabens Revision, 1925.
1 Skt. Jørgensbjerg Kirke	14 Maglekilde	27 Højskolehjem	40 Katolsk-apolstol. Kirke
2 Strandsmøllen	15 Domkirke	28 Roskilde Bank	41 Toldkammer
3 Skt. Ibs Kirke	16 Meyercrones Stiftelse	29 Bryggeri	42 Vor Frue Kirke
4 Trægaarden	17 Domproestebolig	30 Hotel „Prinsen“	43 Køben. Mellem-skole
5 Kobberrønnen	18 Stiftsbibliotek	31 Søren Olsens Stiftelse	44 Duebrødre Stiftelse
6 Katolsk Kirke	19 Palæet	32 Alderdomshjem	45 Pottiggaard
7 Skt. Gertruds Kilde	20 Katedralskole	33 Skt. Maria Hospital	46 Læge Hvervedskontor
8 Skt. Hans Kilde	21 Duebrødre Hospital	34 Sorebrødre Kilde	47 Kommuneskole
9 Rønne-Tune Herredskont.	22 Røadhus	35 Roskilde Jomfrukloster	48 Tekn. Skole
10 Kjønsø Vandmølle	23 Apotek	36 Rødeport	49 Vandtårn
11 Skt. Mortens Kilde	24 Sparkekasse (Rosk. og Omegn)	37 Posthus, Telegrafstation	50 Missionshus
12 Børnehjem	25 Landbobank	38 Jernbanehotel	51 Ting- og Arresthus
13 Maglekilde Maskinfabrik	26 Apotek	39 Graabrødre Kirkegaard	52 Andelsvineslagteri

Privatbygninger som Vidner om dens store tidligere Betydning er der saa godt som ingen tilbage; hyppige Ildebrande, især 1731 og 1735, og Ombygninger har gjort det af med dem; en af de bedste gl. Bygninger, Hotel Skandinavien i Skt. Olsgade, nedbrødes 1917. Derimod er der bevaret en Del af de gamle ejendommelige Gadenavne, som Fondens Bro (Funders Bro), Bondetinget (hvor Sømme Herreds Ting holdtes i gl. Dage), Støden, Munkebro, Rødeport, Uden Rødeport m. fl., og de mange Navne, der minder om den katolske Tid som Allehelgensgade, Graabrødrestræde, Skt. Olsgade, Vor Frue Stræde osv. Af smukke Anlæg og Spasereveje nævnes den til det adl. Jomfrukloster hørende „Klostermarken“ og et nyere i Forbindelse med denne staaende Anlæg „Birte Margretes Anlæg“ samt „Trægaarden“, Strandalleen (tidl. kaldet „Tuttastien“ \simeq Substituttens, Løbedegnens Sti), Bellevue, det nye Anlæg fra Bellevuestien ned mod Fjorden (se ndfr.), Langelinje m. m. Paa Gr. af Fjordens ringe Dybde har den kun ringe Betydning for Byen, og al Handel foregaar saa at sige over Kbhvn. ad Jærnbanelen, der har bragt den i saa nær Forbindelse med Hovedstaden, at man ofte spøgende har kaldt den dens Forstad. Byen er rig paa Kilder, der er kendte for deres krystalklare Vand. Den største er *Maglekilde* (el. „Rosenkilden“, se Hist. Tidsskr. 6. R. II p. 352 fig.), hvis Bassin er over 3 m i Tværmaal, og som giver c. 10 hl Vand i Minuttet. Af de andre Kilder nævnes Højbrøndskilden, den nu udtørrede Helligkorskilde (ogsaa kaldet Kongebrønden, ford Fr. IV lod hente Vand derfra, da han var syg 1729, 1906 istandsat med Fraadstenshvælving og Indskr.), Sortebrødrekilden, Skt. Hans Kilde, Skt. Gertruds Kilde, Skt. Ibs Kilde („Dr. Holgers Kilde“) og Skt. Mortens Kilde. De mange Vandmøller, der før dreves af dem og de fra dem udstømmende Bække, er nu alle nedlagte eller under anden Drift. Byen har i de seneste Aar udvidet sig en Del, nemlig mod S. og N.; *Hedegaardene* og *Bjærget*, begge i Skt. Jørgensbjerg Sogn (s. d.), regnes som Forstæder.

Byen har 96 Gader og 2 Torve. Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgør 1574 ha, deraf Købstadgrunden 90 ha (c. 16 var udtagne til Kolonihaver), og der var $\frac{1}{2}$ 1916 1179 Huse (Jan. 1918 1212, hvoraf c. 300 paa Markjorderne). Af Arealet var (1912) 822 ha besaaede, 371 Grønfoeder og Græsning, 126 Brak, 76 Haver o. l., 5 Skov, 202 Gader, Veje, Byggegr. o. l., 4 Vandareal, 4 ubenyttede*).

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{1}$ 1919 33,395,788 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 28,468,000 Kr., deraf Jordværdien 7,713,000 Kr.

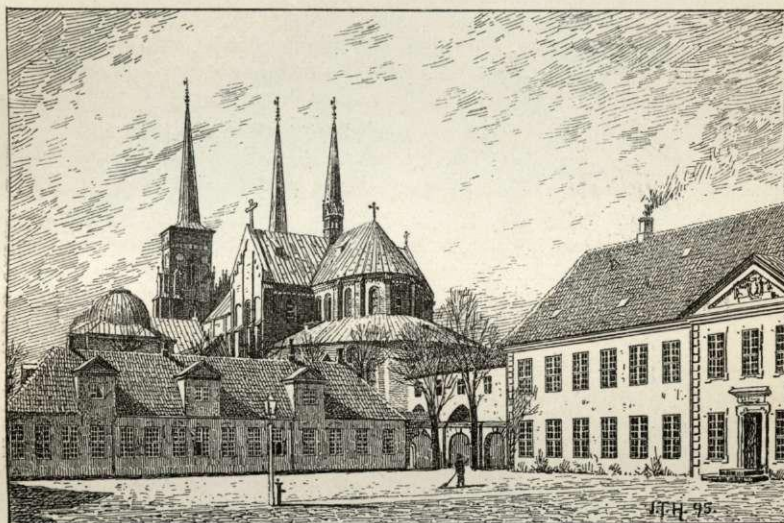
Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Domkirken, hvis Bygning med de høje, slanke Taarne behersker hele Byen, bliver beskrevet særskilt, ligesom man maa søge Beskrivelsen af **Vor Frue Kirke** og **Roskilde adelige Jomfrukloster** (Himmelev S.) under Sømme Hrd., skønt de ligger lige op til Roskilde, den første endog paa dens Grund og nu indlemmet i den.

*) Ved Res. af $\frac{5}{9}$ 1871 udsondredes et mindre Landdistr., „Roskilde Landdistr.“, af Købstaden. Ved Res. af $\frac{23}{12}$ 1878 henlagdes flere under Skt. Jørgensbjerg henh. Arealer baade i gejstl. og verdsl. Hens. under Købstaden. Ved Res. af $\frac{20}{1}$ 1911 indlemmedes nogle Jorder af Roskilde Jomfrukloster og et Areal af Rosk. Frue Sogn baade i gejstl. og verdsl. Hens. under Købstaden. — *Rosk. adelige Jomfrukloster* danner, skønt det ligger i eller omgives af Købstaden, i visse Henseender et eget Sogn; de saakaldte Klosterhuse, der ligger paa Klosterets Grund, er vel ansatte til Kommuneskatter, fordi deres Beboere søger Roskilde Kirke og Skole, men henhører for øvrigt under Lejre Hrds. Jurisdiktion.

Romersk-katolsk Skt. Laurentii Kirke, paa Skt. Olsbakken, er opf. 1913-14 (indv. ^{19/4}) efter Tegn. af en holl. Arkt., Jac. v. Gils, som en Korskirke med Taarn ved Nordsiden mod Ø. — **Katolsk-apostolisk Kapel**, Toldbodgade, er opf. 1890. — **Missionshuset „Tabor“**, Jærnbanegade, er opf. 1894 af Indre Mission.

Paa **Graabrødre Kirkegaard**, ved Jærnbanegade og Hestetorvet, en Levning fra den længst forsvundne Graabrødre Kirke (se p. 220), c. 2,3 ha, er der et smukt, 1855 opf., Ligkapel (Arkt. Henning Wolff) og Monumenter for flere der begr. kendte Pers., deribl. Overlærer og Redaktør af „Fædrelandet“ Johs. D. Hage, † 1837, Komponisten C. Weyse, † 1842 (Sarkofag efter Tegn. af G. Hetsch), Rektor

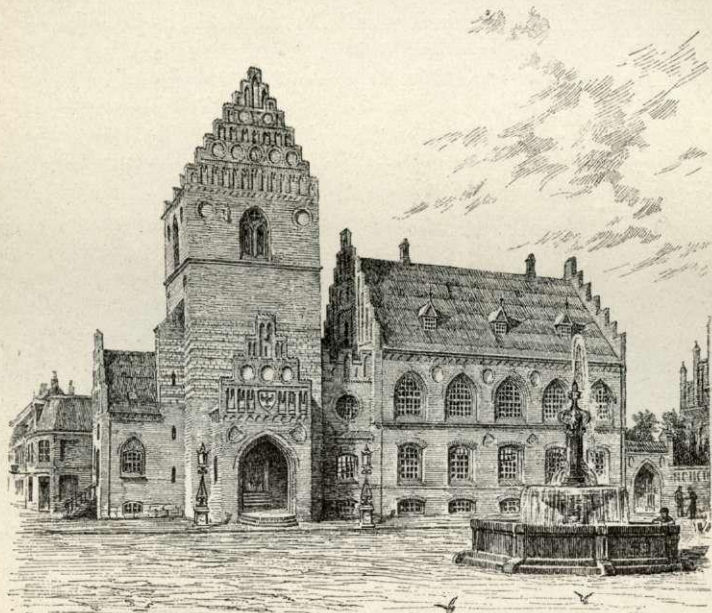

Palægaarden med Domkirken.

S. Bloch, † 1862 (Portrætmed. af Rosenfalk), Rektor S. Povelsen, † 1875, Stiftsskriver Steen Friis, † 1875 (Portrætmed. af V. Bissen), Organist H. Matthison-Hansen, † 1890, Højesteretsadvok. C. C. V. Liebe, † 1900, Rektor V. A. Bloch, † 1905, Digteren Gust. Wied, † 1914 (Sarkofag af Bremersten, efter Tegn. af H. Tegner), Stiftsskr., Etatsrd. H. R. Hiort-Lorenzen, † 1917, m. fl. — Paa **Ny Kirkegaard**, Ø. for Byen, anl. 1885, c. 4 ha, er der 1885 opf. et ejendommeligt Ligkapel, en ottekantet Træbygning, Arkt. J. Herholdt, og her er bl. a. begr. Prof. J. Kornerup, † 1913 (Monum. efter Tegn. af Ebbe Kornerup), og Stiftsskriver J. Lindbæk, † 1919. — Byen har endnu to mindre Kirkegaarde, **Skt. Ibs Kirkegaard**, mod N. i Byen, c. 0,7 ha, mest benyttet af Skt. Jørgensbjergs Beboere, og **Vor Frue Kirkegaard**, mod S. i Byen, c. 0,5 ha.

Det kgl. Palæ, lige Ø. for Domkirken, er et smukt stilfuldt Bygningskompleks af Grundmur, opf. 1733 efter Tegn. af L. Thurah. Foran den to Støkv. høje Hovedbygning, med Midtparti med Frontespice, ligger den store Gaardsplads, der indrammes af de to mod S. udgaende, et Støkv. høje Sidefløje og Portbygningen, som vender ud mod Nytorv. Palæet indtager omtr. samme Plads som den tid-

ligere Bispegaard*), der blev staaende efter Reformationen som „Kongens Gaard“ („Roskildegd.“) og ofte beboedes af Lensmændene, senere af Stiftsbefalingsmændene, men paa Gr. af Brøstfældighed bestemtes til Nedbrydelse ^{24/10} 1732; en Del af Materialet benyttedes til Palæet. Den vestl., gamle Længe af Stiftsbiblioteket (se nærmere under Domk.) skal være en Levning af den. En anden Levning er den med Palæet sammenbyggede *Absalonsbue* (se under Domk.), over hvilken der fører en lukket Gang til Galleriet over Domkirkens Koromgang. Flere Lejligheder i Palæet, hvor Stænderforsamlingerne for Øerne holdt Møde 1835-48 (Stændersalen indrettet af Hofbygm. J. H. Koch), er udlejede,

Raadhustorvet med Raadhuset og Skt. Laurentii Taarn.

dog med Forpligtelse at rømme dem for Kongefamilien, naar Ligbegængelser Kongehuset finder Sted. I Hovedbygningen er der Bolig for Divisionsgeneralen for 3. Division og Kontor og Bolig for Stiftsskriveren for Sjæll. Stift, der tillige er Forvalter ved Domkirken, i østre Fløj for Amts- og Palæforvalteren, i vestre Fløj findes Frk. Lønholts Pigeskole.

Raadhuset er væsentlig opført ved store Gaver fra Agenterne O. H. Schmelz og C. Madsen 1883-84 efter Tegn. af O. P. Momme med Bevarelse af det paa Hj. af Torvet og Skomagergade beliggende 29,5 m høje *Skt. Laurentii Taarn* (se Løffler, Sjæll. Stifts-Landsbykirker, p. 11), der vist stammer fra Midten af 15. Aarh. og er en Levning af den 1537 nedrevne Skt. Laurentii Kirke. Raad-

*) Bispegaardens Hovedbygning vendte ud mod Domkirken og laa omtr. hvor nu Palæets vestl. Sideløj ligger, dertil sluttede sig to Sideløje mod Ø. og den sydl. af disse havde en Udbygning og et højt Taarn med Spir; desuden var Bispeporten (omtr. paa den nuv. Palæports Plads) forsynet med takkede Gavle.

huset, til hvilket Taarnet umiddelbart er knyttet, er bygget i to Stokv. med Skifertag og af store røde Mursten i Taarnets simple, gotiske Stil med stor, rolig Façade; men ligesom Taarnets Gavle er ogsaa dets Gavle rigt udstyrede med smukke Blindinger. Over Portalen til Hovedindgangen, som er i selve Taarnet, staar Roskilde Vaaben. Raadhuset indeholder, foruden Byens offentlige Kontorer, paa 1. Sal Raadhussalen med dekoreret Bjælkeloft og en Kamin med Friser af brændt Ler med Farver og Glasur. Paa Sydsiden af Taarnet danner Politistationen en særlig Tilbygning, hvorfra der er Forbindelse med Taarnet (restaur. 1867). Dette har afvekslende Skifter af Mursten og Kridtsten, og paa dets østre Gavl findes der en henved 1 m høj Kridtstensfigur af Skt. Laurentius, med venstre Haand støttende sig til Risten. I Taarnet, der efter Kirkens Nedrivelse har været benyttet som Vagttaarn, hænger en af Johs. Fastenove 1515 støbt Klokke. Bag Raadhuset ligger Administrationsbygningen med Kæmner- og Stadsingeniørkontorer m. m., opf. 1883, oprindl. for teknisk Skole*). — Paa Raadhuspladsen er (1895) rejst et Springvand, der er skænket af Agent Schmeltz og bestaar af et ottekantet Bassin af Granit og gotlandsk Sandsten, indenfor hvilken en Sandstenskumme med en ottekantet Søjle i Midten med Ørnehoveder og en Kongekrone (efter Tegn. af Arkt. Mørk Hansen); paa Pladsen et smukt Blomsteranlæg.

Ting- og Arresthuset, ved Jærnbanegade og Køgevej for Enden af Allehelgensgade, er opf. 1878 efter Tegn. af Prof. Vilh. Petersen i gotisk Stil af røde Sten i to Stokv. med takkede Gavle og Skifertag, assureret for 253,600 Kr. (under Ombygning 1919). Det indeholder Lokaler for Roskilde Amtsraadskr.' Amtsraad samt Retslokaler for Købstaden, Lejre Hrd. og Ramsø og Tune Hrd. I Arresthuset er der Plads for 24 Arrestanter.

Katedralskolen, ved Domkirkepladsen. Oprindelsen til Skolen maa søges langt tilbage, da der ved alle Domkapitler fra tidligst Tid vel har været Domskoler. Allerede i 12. Aarh. hører man Tale om Skolen. Saxo omtaler en „Scholasticus“, Rektor, ved Navn Arnfast omkr. 1158. Biskop Jak. Erlandsen forordnede 1253, at Helligaands Hospital i Roskilde (se p. 220) skulde huse og underholde 12 Korpeblinge fra Skolen, en Bestemmelse, der ogsaa gjaldt for Duebrødre Hospital (se p. 212), og da de to Stiftelser forenedes, gik Forpligtelsen i udvidet Form over paa Duebrødrene. I Beg. af 19. Aarh. overførtes Værdigheden som Katedralskole til Frue Skole i Kbhvn., men Rektor S. N. J. Bloch skaffede den snart Navnet og Rettighederne igen, ligesom han ogsaa fik opf. den nuv. Rektorbolig 1821 (Arkt. Malling) og Skolebygning 1842 (Hofbygm. J. H. Koch). Skolen omfatter nu Mellemskole, Realskole og Gymnasium med to Linier: den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige. Den har f. T. 1 Rektor, 2 Overlærere og 13 Adjunker; $\frac{1}{3}$ 1918 var der 216 Elever. (Se om Skolen: J. H. Hansen, Minder fra R. Latinsk. i Slutn. af 18. Aarh., Vor Ungdom 1900. — Provst Dan. Smiths Erindr., Kirkehist. Saml. 3. R. IV. — S. N. J. Bloch, R. Domskoles Hist., Skolens Progr. 1842, 43, 44 og 46). Der paatænkes en Ombygning eller fuldstændig ny Skolebygning.

*) Det Raadhus, der nedreves 1883, stod omtr. paa det nuværende Plads, blot lidt længere fremme paa Torvet foran Laurentiitaarnet. Raadhuset var opf. 1735 i to Stokv. (1839 tilføjedes et nyt) paa det saakaldte Stenhus' Plads, en Levning af Skt. Laurenti Kirke (en Del af Skibets ene Begrænsningsmur bevaredes i Raadhusets nordre Ydermur), og afløste det i 1731 brændte gamle anseelige Raadhus, der har ligget i Algade mellem Skt. Olstov og Nytorv og var forsynet med 3 Portaler og Spidsgavle samt store hvælvede Kældere, en af disse findes endnu i Huset Nr. 3 (se p. 215).

Det kommunale Skolevæsen omfatter Borgerskolen, Markskolen og Mellem- og Realskolen. **Borgerskolen**, med gratis Undervisning, har 3 Skolebygninger, en i Allehelgensgade, opf. 1886-87 (Arkt. Sibbern), og to i Absalonsgade, opf. hhv. 1892-93 og 1916-17 (hhv. Henry Meyer og C. Møller); Borgerskolen havde Jan. 1918 i alt 33 Klasser med c. 990 Elever. **Markskolen** i Landdistriktet, ligeledes med gratis Undervisn., kun for Distriktets Børn, er opf. 1881, udvidet 1915, og har 5 Kl. og 141 El. **Mellem- og Realskolen**, Læderstræde, Betalings-skole, er opf. 1881 og har 9 Kl. med 185 El. Ved det komm. Skolevæsen er i alt ansat 1 Overlærer ved Borgerskolen, tillige Skoleinspektør, 1 Overlærer ved Mellem- og Realskolen samt 40 Lærere og Lærerinder. — Af Privatskoler nævnes *Roskilde Pigeskole af 1855* (Frk. Lønholts, se p. 210), med Ret til at afholde Mellem- og Realskoleeksamen, c. 205 El., *Katedralskolens Forberedelsesskole* og en katolsk *Skt. Josephs Skole*. **Teknisk Skole**, Absalonsgade, har faaet en ny Bygning, opf. 1911 (Arkt. Vilh. Fischer); den har 16 Lærere og c. 230 Elever. — En **Handelsskole**, opr. 1869, har egen Bygning under Opførelse. — *Jærnbane-skolen*, opr. 1903, flyttet 1912 til Roskilde, har midlertidige Lokaler i Kloster-husstræde, men skal i 1920 flyttes til Hellerup ved Kbhvn.

Duebrødre Hospital ligger ved Raadhuset mellem dette og Domkirken, langs vestre Side af Fondens Bro og forbundet med Raadhuset ved en Mur med Portparti, hvori en Smedejærnsport; dets Filial *Duebrødre Klosters nye Stiftelse* ligger i Bredgade. Det ældste Duebrødre Hospital opførtes i 14. Aarh. (vist mellem 1308 og 1369) lige V. uden for Roskilde omtr. for Enden af Gaden Støden. Lige som Helligaandshuset (se p. 220) var det kun en Stiftelse for fattige og svage Folk, hvad der ogsaa forklarer, at disse to Hospitaler, i alt Fald i en Del af 15. Aarh., var forenede under en fælles Forstander. 1478 blev Duebrødre et Kanonikat ved Rosk. Domkirke, idet Chr. I forordnede, at Duebrødres Midler fremtidig skulde anvendes til Underholdning for en af Kannikerne, som til Gengæld skulde underholde 4 fattige i Hospitalet og bespise to Skoledisciple. Da efter Reformationen Ordningen med flere Hospitaler i Roskilde, hvilke tilmed hver for sig daarlig svarede til deres oprindl. Bestemmelse, var forældet, udgik der ²⁴/₈ 1570 Kongebrev om, at Helliggesthus og Skt. Jørgensgaard (se under Sømme Hrd.) skulde henlægges til Duebrødre og Lemmerne overføres dertil. Af Duebrødres Midler skulde fremtidig 16 gl. og værdige Folk underholdes for Livstid og 1 Hører, 19 Degne (ældre Skoledisciple) og 4 Primsinker af Rosk. Katedralskole have deres Kost. En Ombyggn. af Hospitalet foregik 1577 som Følge af den nye Ordning, men først ved Midten af 17. Aarh. synes Duebrødre at være indflyttet i Bygn., opf. NNV. for Skt. Laurentii Taarn nær Hj. mell. Fondens Bro og Domkirkepladsen. Svenskekrigen 1658-60 bragte Ulykker over Hospitalet; Fjenden bemægtigede sig dets Indkomster, og samtidig forfaldt de gl. Hospitalsbygninger uden for Byen, hvorfor det 1661 bifaldtes, at Kirken nedreves og Stenene solgtes til Hospitalets Bedste. Endnu c. 1670 var der dog betydelige Rester tilbage, og i ny Tid er der V. for Støden ved Vandværket (Duebrødre Vænge) opløjet mange Murbrokker. Ved Vejanlæg her i 1918 stødte man paa Murrester, og under Nationalmuseets Tilsyn afdækkedes Kampestensfundamentet af den c. 15 m. l. og 9 m. br. Kirke — det bliver nu fredet, og omkr. det paatænkes et mindre Anlæg — samt tæt NØ. derfor Rester af en Kælder (13 m l. i N.-S. og 6 m br.), opf. af Fraadsten, Limsten, Kamp og Munkesten, vistnok i 2. Halvdel af 16. Aarh. (sikkert gl. Bygningsmaterialer fra Skt. Olai Kirke i Roskilde, der 1570 skænkedes Duebrødre til Nedbrydning og Bygningsbrug). Paa Pladsen

fandtes endvidere en Mængde middelald. Mønter, de yngste fra 1351. I 18. Aarh. ombyggedes Duebrødre igen; flere af Hospitalets gl. Bygninger med Materialer solgtes ved Auktion 1742, og 1743 opførtes lidt østligere end den forrige Hospitalsbyggn. en helt ny — en Ombyggn., der vistnok forårsagedes af Chr. VI's ny Fund. for Hospitalet af $19\frac{1}{2}$ 1740, hvorved dets Virksomhed ændredes meget. De egentlige Hospitalslemmers Antal fastsattes vel ligesom før til 16; men Bespisningen af Hører og Skoledisciple bortfaldt, og i Stedet skulde de ugl. oppebære 4 Mark i Kostpenge. Senere er Forholdet ordnet saaledes, at der af Hospitalets Aktiver er dannet en saakaldet Fællesfond, hvoraf $\frac{8}{11}$ tilfalder Katedralskolen. Duebrødre fik et nyt Stokv. 1830; men 1879 rev man hele Bygningen ned, og paa dens Plads opførtes i dette og det flg. Aar (efter Tegn. af Herholdt) ifl. kgl. Reskr. af $22\frac{1}{6}$ 1878 den nuv. Bygning af røde Mursten i gotisk Stil, c. 38 m lang og to Stokv. høj, med takkede Gavle, der er prydede med smaa Taarne, hvortil Motiverne toges fra Oluf Mortensens Vaabenhus ved Domk.; 1880 toges det i Brug*). I Hospitalet er der for Tiden optaget 50 Lemmer (værdige trængende over 60 Aar, især fra Roskilde By), der faar fri Bolig, Varme, Lys, Vask, Sygepleje, 3 kg Brød ugl. og 156 Kr. aarlig. Ved kgl. Reskr. af $18\frac{1}{6}$ 1841 fik Hospitalet en betydelig Udvidelse, idet der da oprettedes *Duebrødre Klosters nye Stiftelse*, i Bredgade, i hvilken optages 4 Enker eller forlattede Koner og 8 Piger, hvilke alle faar fri Bolig med Brændsels- og Belysningsgodtgørelse, Lægehjælp og Medicin samt 100 Kr. aarl. Klosteret ejede 1918 en Kapitalformue („Fællesfonden“) paa 622,154 Kr. samt en aarl. Bygafgift af 15 Td. Desuden ejer Klosteret „Justitsraad Liebes og Hustrus Guldbryllupslegat“, stift. af dav. Højesteretsadvokat L. 1863 (forøget 1867), 4101 Kr., hvis Renter uddeles til de 8 ældste Beboere i Klosteret. Klosterets Direktion bestaar af Stiftamtmanden og Biskoppen over Sjæll. Stift, Inspektionen af Domprovsten, Magistraten og den lærde Skoles Rektor, og det bestyres af en Forstander. (Litt. H. F. Rørdam, *Duebrødre Stiftelse i Rosk. i ældre Tid*, i Kirkeh. Saml., 4. R. II, og C. Neergaard, *Helliggesthus og Duebrødre Hosp.*, smstds. 4 R. VI).

Amtssygehuset, Daare- og Tvangsarbejdsanstalten for Gl. Roskilde Amt, S. for Banegaarden ved Køgevej, er et stort Komplex af anselige Bygninger, opf. 1856-57 (Arkt. H. S. Sibbern), udvidet 1915-16 (Martin Borch); i alt 160 Senge. Det lidt sydligere liggende kommunale Epidemihus er opf. 1908 (Arkt. V. Stigaard og J. Weber) for c. 90,000 Kr. og har 21 Senge.

Menighedssygehuset, ved Køgevej mel. Amtssyge- og Epidemihuset, er opf. 1908-9 af Menigheden for c. 76,000 Kr., med aarl. Tilskud af Kommunen, i eet Stokv. med Endepartier med takkede Gavle (Arkt. Stigaard); 32 Senge.

Byens **Fattiggaard** med det 1886 opf. **Sygehus**, Bredgade, har 50 Pladser Sygehuset har 25 Senge.

Det katolske **Skt. Maria Hospital**, mel. Frederiksborgvej og Klostermarken, er opf. 1903 i to Stokv. og Mansardetage (Arkt. Stigaard og Kofoed-Jensen); c. 60 Senge. I Haven findes den gl. Sortebrødrekilde, hvor der er bygget et Alter med Bill. af Jfr. Maria.

Det kommunale **Alderdomshjem**, Skt. Pederstræde, er opf. 1907-8 i to Stokv. med Kælder og Kvist af røde Sten paa kløvet Kampestenssokkel (Arkt. V. Fischer) paa en af Liebe skænk. Grund for c. 100,000 Kr. og har c. 65 Pladser (se „Archit.“ $23\frac{1}{7}$ 1910).

*) Den Indskrift, der 1880 blev malet i Forhallen, og som siger, at Jak. Erlandsen 1253 stiftede Hospitalet, er efter det ovenanf. urigtig og skyldes, at man tidligere har opfattet Helligaands-huset og Duebrødre som eet.

Af andre milde Stiftelser nævnes: **Søren Olsens Stiftelse**, Skt. Olsegade, stift. 1592 af Kapellan ved Domkirken S. O. (Fund. af $^{17/1}$ 1592), fornyet fl. Gange, sidst $^{9/11}$ 1859), bestaar af to Huse (hvor Skt. Olai Kirke har ligget), med 6 Friboliger for træng. Mænd og Kvinder (i langt over 100 Aar har det dog kun været beboet af Kvinder), hvoraf de 4 ældste nyder hver 32 Kr. aarl. Hospitalet, der indtil 1636 havde en Del spredt Jordegods, ejede 1918 9408 Kr. foruden Ejendommene, 42 Kr. i Landgilde af Gjorslev Hovedgd. og 160 Kr. i Tilskud fra Duebrødre Hospital; desuden er knyttet til det et af Johs. Suhr 1850 stift. Legat, hvis Renter fordeles bl. Pensionærene. Hospitalet bestyres af Domprovsten, Borgmesteren og Rektoren. — **Meyercrones Stiftelse**, Domkirkepladsen, opr. af Enken efter Gehejmerd. Henning M. (Fund. af $^{1/5}$ 1739, udvidet ved Reskr. af $^{9/10}$ 1832 og $^{17/9}$ 1891), afgiver Fribolig for 8 Enker, hvoraf de 4 faar 200, de andre 100 Kr. aarl. Dens Formue var 1918 90,271 Kr. foruden Ejendommen samt c. 33 ha paa Rosk. Mark, hvoraf der aarl. svares 136 Td. Byg. Til den er knyttet Enkepastorinde Linderods Legat (2000 Kr.), opr. 1862 af M. Linderod, f. Brännich, hvis Renter efter Legatarenes Død tilfalder de 4 første Pensionærer. Stiftelsen bestyres af Domprovsten og Borgmesteren. — **Langes Stiftelse**, opr. 1736 af Raadmd. og Stempelforv. Hans Rasmussen L. og 2. Hustru Anne Margr. v. Essen (Fund. af $^{8/1}$), afgiver Legater for 2 fattige, især Enker og fortrinsvis af Legatstifternes Slægt. Stiftelsen staaer under Magistratens Tilsyn og bestyres af en af Stifternes Descendenter. Den Grund, som Stiftelsen ejede, og hvorpaa der tidligere laa et Hus med Bolig for de to Legatarer, solgtes 1903 til Kato-likkerne. — **Frk. Sophie Hedevig Juels Enkesæde**, med en 1909 ny opf. Bygning i Klostervang, opr. 1759 af S. H. J., Konventualinde i Rosk. adl. Jomfrukloster (Fund. af $^{22/9}$ 1761), er Fribolig for en adl. Enke el. Enke efter en kgl. Embedsmand, Professor, Officer el. Præst, som ved Tiltrædelsen giver 200 Kr. og faar 80 Kr. aarl. Stiftelsen, der ejer c. 4400 Kr., bestyres af Klosterets Priorinde og 4 ældste Konventualinder. — **Agent O. H. Schmeltz' Stiftelse**, Allehelgensgade, er opr. 1901 og er Fribolig for 6 ugifte Kvinder; det bestyres af Byraadet. — **Roskilde Asyl**, Bredgade (før Fondens Bro), opr. 1835, har Plads for c. 100 Børn. — **Rosk. Børnehjem**, Clermontsvej, opr. 1881, har Plads for c. 17 Børn. — Desuden nævnes: **Borgerstiftelsen**, opr. 1862, har et 1871 opf. Hus med Lejligheder for ældre træng. Haandværkere. — **Vognmand Bertel Hansen og Hustrus Stiftelse**, opr. 1875, for træng. Haandværkere og Arbejdere samt deres Enker med 8 Boliger, der dels er fri, dels udlejes for en moderat Leje. — **Rebekka-søstrenes Optagelseshjem**, Skt. Hansgade (egen Bygn.), opr. af Rebekkalogen „Dronn. Margrethe“ (Odd Fellow Ordenen), for Børn indtil 4 Aar, 25 Pladser. — **Roskilde Hvile**, Ø. for Byen ved Københavnsvej (Landdistr.), opr. af Foren. af 1837 til forsømte Børns Frelse, har c. 70 Pladser.

Da Roskilde siden 1913 er Garnisonsby (L. af $^{12/5}$ 1911) for 3. Divisions Stab og for 8. Regiment, 11. og 28. Bataillon, har den faaet flere militære Anlæg. Kommunen har ved Helligkorsvej 1911-12 opført et stort **Kaserneetablisement** med **Garnissonssygehus** (30 Senge) (Arkt. V. Fischer; Kasernen er genopf. efter en Brand 1913). Staten har paa Dronn. Margrethes Vej 1913-14 for henvend 90,000 Kr. opf. en **Administrationsbygning** (Arkt. S. Sinding) af røde Sten paa Granitsokkel, ligesom Kasernebygningerne.

Af komm. Anlæg nævnes desuden: **Gasværket**, N. for Byen ved Strandvej, anl. 1863, betydeligt udvidet flere Gange. **Elektricitetsværket**, mel. Gasværket og Havnen, er anl. 1905 for c. 130,000 Kr. **Vandværket**, mod V. i Byen ved

Kasernen, er anl. 1880 og faar nu fortrinsvis Vand fra nye Boringer (1917 fandtes rige Kilder ved Langelinje); til Værket hører to Vandtaarne, det ældre ved Jærnbanegade (egentlig to Taarne, forbundne ved en Portbue), og et mod S. ved Køgevej, opf. 1917 (S. Sinding); den aarl. oppumpede Vandmængde er nu c. 500,000 m³. Et offtl. **Slagtehus**, ved Københavnsvejen, er opf. 1913, en **Badeanstalt**, Læderstræde, 1917.

Den nuv. **Banegaard**, ved Jærnbaneg. og Hestetorvet, en anelig Bygning i 2 Stokv., er opf. 1847 (flere Gange udvidet) og er et vigtigt Knudepunkt, da den er fælles for den vestsjæll., nordvestsjæll. og sydsjæll. Jærnbane. **Posthuset**, ved Banegaarden, er opf. som Tilbyggn. til Banegaarden, sidst ombygget 1909. **Telegrafstationen** har Lokale paa 1. Sal i Banegaarden (egen Bygn. skal opføres som Tilbyggn. til Banegaarden). **Toldkamret** ligger i Jærnbaneg. V. for Banegaarden, **Telefoncentralen** (Kbhvns. Telefonaktieselsk.) i Algade ved Raadhuset.

Af andre Bygninger nævnes: *Roskilde Bank*, Algade, opf. 1914 (Arkt. C. Møller); *Rosk. Landbobank*, Algade (ombygget 1914 og 1919); *Rosk. By og Omegns Sparekasse*, Nytorv, opf. 1866 (N. Hartmann, ombygget 1874 og 1903, Arkt. M. C. Bech); *Domapoteket*, Algade, opr. 1650 af Esaias Fleischer, ombygget 1898 (Arkt. Mørk-Hansen), se E. Dam, *Rosk. Domapotek 1650—1900*, Rosk. 1900; *Svaneapoteket*, opf. 1899 (Arkt. Martin Borch), se Medd. fra akad. Arkitektforen. II, Nr. 12; *K. F. U. M.s Bygning* med Soldaterhjem, Hj. af Bredgade og Sophievej. — I „Hotel Prinsen“ er et Teater. Paa Algade er et Højskolehjem. — Af Foreninger nævnes: *Borger-, Haandværker- og Industriforeningen*, opr. 1840, *Haandværkerforeningen*, 1870, *Rosk. Klub og Læseforening*, 1866, *Handelsforeningen*, 1857, *Fugleskydningsselskabet*, 1787.

Foruden de p. 208 nævnte Lystanlæg har Kommunen i 1916 anlagt et ca. 4 ha stort Anlæg paa Møllers Vænge paa Skraaningene ned mod Fjorden for en af Agent Schmeltz skænket Kapital, (Klostermarken og Birthe Margr. Anlæg er c. 5,3 ha).

Gamle Huse. Skønt Byen rummer mange maleriske Bygninger og Gaardpartier, er der dog kun bevaret faa gamle Huse af større Interesse. Under den nye Bankbygning i Algade Nr. 3 findes en Kælder med 4 gotiske Krydshvælvinger, støttede af en romansk Stensøjle, en Levning af det middelalderlige Raadhus. I Algade Nr. 4 er der inde i Gaarden Rester af en Bindingsværksbygning med udsk. Knægte og Dørindskr. (c. 1600). Af Bygninger fra 18. Aarh. kan fremhæves Skolegade 9 og Skt. Olsgade 18.

Indbyggernes Antal var $\frac{1}{2}$ 1916 12,533 (1801: 1768, 1850: 3805, 1901: 3368), med forann. Forstæder *Bjærget* og *Hedegaardene* i Skt. Jørgensbjerg Sogn var Tallet 14,642. Efter Erhverv fordeltes Folkemængden 1911 i flg. Grupper: 3568 levede af Haandv. og Industri, 1930 af Handel o. l., 938 af Transport, 708 af immateriel Virksomhed, 612 af Landbrug, 58 af Mejeridrift, 11 af Fiskeri, 729 var Tyende o. l., 773 levede af deres Midler, 193 væsentligst af oftl. Understøtt., 176 var uden opgivet Erhverv. Paa Gr. af det betydelige Areal, der hører til Byen, har Landbrug ved Siden af dens Hovederhverv Haandværk, med Industri, og Handel en Del Betydning.

Ved Udg. af 1915 var der i Roskilde hjemmehørende 6 Sejlskibe med 28, 2 Motorsk. med 15 og 2 Dampsk. med 35 R.-T., samt 161 Baade. I udenrigsk Fart klareredes 1913 for indgaaende 62 Skibe med 1874 Tons Gods, for udg. 62 Skibe uden Bestuvning; i indenrigsk for indg. 11 Skibe med 139, for udg.

12 Skibe uden Bestøvning. — Ved Roskilde Toldsted indbragte Indførsels-tolden 19^{13/14} 80,115 Kr., Afgiften af Spiritusprod. 456,776 Kr.

I Rosk. affholdes 4 store Markeder — Foraarsm. (Marts), Sommerm. (Juni), „Pæremarked“ (Sept.) og Efteraarsm., Nov. — og 9 Kreaturmarkeder. Torvedag hver Onsdag og Lørdag (hver Mandag Torvedag for Handel med Smaagrise).

Af industrielle Anlæg nævnes: R. Bryggerier, grl. 1824 og 1863, drives samlet, 17 Arb.; Spritfabr., anl. c. 1820 i Forb. med Landevejskroen „Møllehusene“, fra 1881 overgaaet til A/S „De dske Spritfabr.“, 35 Arb.; A/S Maglekilde Brøndanstalt, Mineralvandsfabr., anl. 1861, 10 Arb., Aktiekap. 50,000 Kr.; A/S Skt. Clara Mølle, Papir- og Papfabr., grl. 1831, 36 Arb., Aktiekap. 80,000 Kr.; A/S The Dominion Belting Co. & Hans Winthers Garverier, Garveri og Remmefabr., grl. 1835, A/S fra 1914, Aktiekap. 2 Mill. Kr., 64 Arb., Aarsprodukt. 40,000 Huder; A/S Chromlæderfabrikken, grl. 1914, Aktiekap. 450,000 Kr., 60 Arb.; A/S Knapfabr. „Haima“, grl. 1916, Aktiekap. 300,000 Kr., c. 100 Arb.; Hammerbo Maskinfabr., Fabr. f. Landbrugsmaskiner, anl. 1902, 20 Arb.; Maglekilde Maskinfabr. & Jærnstøberi, anl. 1867, 40 Arb.; A/S F. Christiansens Maskinfabr., grl. 1365, A/S fra 1910, Aktiekap. 10,000 Kr., 13 Arb.; R. Cyklebørs, Cyklefabr., anl. 1895, Aarsprod. 4000 Cykler, 36 Arb., Interessentsk., 250,000 Kr.; R. Skærvefabr., anl. c. 1890, 25 Arb., tidl. A/S; R. Lervarefabr., anl. 1847, 25 Arb.; R. Madrasfabr., anl. 1912, 18 Arb.; Carl Frederiksen & Søn's Pølsefabr., c. 30 Arb.; endv. Andelselsk. Danske Landboforeningers Frøforsyning, Frørenseri, Frøekspert, grl. 1906, c. 100 Arb., Aarsprod. 3,500,000 kg Frøvarer; R. Andels Svineslagteri, grl. 1895, 60 Arb.; 4 Bogtrykkerier samt en Række mindre Virksomheder: Halmvarefabr., Korkvarefabr., Trævarefabr., 2 Tobaksfabr., Vognfabr. m. m.

I Byen udkommer 3 Aviser: „Rosk. Avis“, grl. 1829, „Rosk. Tidende“, grl. 1874, og Rosk. Dagblad“, grl. 1878.

Kreaturholdet var ^{15/7} 1919: 652 Heste, 585 Stkr. Hornkv. (deraf 391 Køer), 59 Geder, 38 Faar og 465 Svin (1914: 1793 Svin).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren og en folkevalgt Borgmester. De kommunale Anliggender bestyres af Borgmesteren og et Byraad, som foruden af Borgmesteren som Formand bestaar af 13 Medl.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{13/14}: Skatter 212,204 Kr. (deraf Grundsk. 7308, Hussk. 10,492, Ejendomsskyld 11,003, Opholdskommunesk. 192,841, Erhvervskommunesk. 1941, Aktieselskabssk. 3947 med Fradrag af i alt 15,328 Kr. i uerh. Skatterest.), Afgifter eft. Næringsloven m. v. 17,031, Afg. af faste Ejendomme 10,925, Tilsk. fra Statsk. i H. t. Lov Nr. 85 af ^{15/5} 1903 4733, Oversk. af Vandværk 22,188, af Gasv. 36,984, af Elektricitetsv. 55,829, Udbytte af Værdipap. 6453; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 31,262, Fattigvæs. 45,506, Hjælpekasser 5049, Alderdomsunderst. 23,906, Skolevæs. 81,843, Rets- og Politivæs. 24,795, Medicinalvæs. 12,720, Gader, Veje og Kloakker 57,332, Gadebelysn. 8472, offtl. Renlighed 13,477, Brandvæs. 5169, offtl. Lystanlæg 1097. Kommunen ejede ^{31/5} 1914 3,040,735 Kr., heraf 2,570,364 i faste Ejend., dens Gæld var 2,237,989 Kr.; Legatbeløbet 205,374 Kr. Skatteproc. var 19^{18/19} 6,3, Ligningsproc. 7,0.

Kommunens faste Ejendomme er: Raadhus, Administrationsbygning, Fattiggaard, Reservelasaret, Alderdomshjem, 5 Skoler, Epidemihus, Gasværk, Vandværk, Elektricitetsværk, Kaserneetablisement, Garnisonssygehus, Slagtehus, Badeanstalt, Strandmøllen, en Overlærerbolig og to Værkmesterboliger samt ^{1/4} af Ting- og Arresthuset. Kommunens Jorder er udlejede for c. 2170 Kr. og c. 1080 Td. Byg-

Byen har et lønnet Brandkorps, der bestaar af 1 Brandinspektør, 1 Assistent, 2 Sprøjteførere, 3 Værkmestre, 33 Brandsvende og 1 Brandbud.

I *Sparekassen for Roskilde og Omegn* (opr. 1833, se C. Agerskov, Sparek. f. R. By og O. gennem 70 Aar, Rosk. 1903) var $\frac{31}{8}$ 1917 Indskuddet 23,761,514, Reservef. 1,861,402 Kr. I *Rosk. Bank* (opr. 1884) var Aktiekap. $\frac{31}{12}$ 1917 400,000, Reservef. 241,086, Indsk. 8,536,514 Kr. I *Rosk. Landbobank* (opr. 1913), var Aktiekap. $\frac{31}{12}$ 1917 500,000 Kr., Reservef. 73,729, Indskud 4,052,096 Kr.

Havnen. Ved Midten af 19. Aarh. opmudredes Fjorden c. 2500 m i Længden og 12,5 m i Bredden til en Dybde af c. 3 m, og der anlagdes en Havn; før den Tid kunde kun Jagter med godt 1 m Dybgaende sejle gennem Fjorden ind til Byen. Senere er der foretaget flere Udvidelser, og den har nu en Dybde af c. 3,6 m med c. 270 m Bolværkslængde. Havnevæsenet ledes af en Kommission paa 5 Medl. Havnens Værdier opgjordes 1918 til 35,763 Kr., dens Gæld var 9522 Kr.; Havne- og Bropenge er aarl. c. 2000 Kr., 1918 dog kun 1437. Ved Havnen er ansat 1 Lods.

Byen udgør i gejstl. Henseende eet Sogn. — Den er Bolig for en Politimester, en Dommer i borgl. Sager og en Straffedommer (se p. 204). Den hører under Rosk. Amtstuedistrikt (Amtforvalteren bor her) og Rosk. Lægekr. (Amtslægen i Rosk. Amtslægekr., der tillige er Kredslæge i Rosk. Lægekr., bor her) og har 2 Apoteker. Den hører til Amtets 3. Folketingsvalgkreds, for hvilken den er Valgsted, Rosk. Skatte- og Skyldkr. og 2. Udskrivningskreds' 372. Lægd samt er Sessionssted for 1. Udskrivningskr.' 46.-51., 71. og 72. Lægd samt 2. Udskrivningskr.' 372.-407. og 409.-11. Lægd.

Ved Rosk. Toldsted er ansat 1 Toldforvalter og 4 Assisterter, ved Postvæsenet 1 Postmester, 1 Postkontrollør og 8 Ekspedienter, ved Telegrafvæsenet 1 Bestyrer og 6 Telegrafassistenter.

Jærnbaner. *København-Roskilde Banen* er den første Bane, der blev anl. i Danmark, idet Industriforeningen i Kbhvn. $\frac{26}{5}$ 1844 fik Konk. paa at anlægge denne Banestrækning og paa at drive den i 100 Aar, hvilken Konk. Industriforen. snart efter med minist. Tilladelse lod transportere til det nydannede sjæll. Jærnbaneselskab; $\frac{2}{7}$ 1844 konstituerede Selskabet sig med en Aktiekapital af $\frac{3}{4}$ Mill. Specier (3 Mill. Kr.), og den 30 km lange Bane aabnedes $\frac{20}{6}$ 1847. Først $\frac{27}{4}$ 1856 fortsattes denne Banestrækning til Korsør. Den Trafik, der herved begyndte paa Roskilde, bidrog allerede til Byens Opkomst, og Trafikken er siden tiltaget betydeligt ved Aabningen af den *sydsjæll.* og den *nordvestsjæll.* Bane. Efter at det sjæll. Jærnbaneselsk. $\frac{24}{1}$ 1868 havde faaet Konk. paa den første af de nævnte Baner, aabnedes den $\frac{4}{10}$ 1870 med Roskilde som Udgangspunkt over Køge, Næstved og Vordingborg (se nærmere under Vordingborg). Derpaa fulgte $\frac{2}{10}$ 1871 Konk. for det samme Selskab paa den nordvestsjæll. Bane over Holbæk til Kalundborg, ligeledes med Roskilde som Udgangspunkt, aabnet $\frac{20}{12}$ 1874 (se nærmere under Kalundborg), og samtidig anlagdes der et Dobbeltspor paa Strækningen Kbhvn.-Roskilde. I 1917-18 befordredes fra Roskilde 399,413 Personer; Totalvægten af Gods, Kreaturer o. l. ankommet til Roskilde var 83,735 og afgaaet 61,060 Tons.

Historie. Roskilde er en af Danmarks ældste Byer. Adam af Bremen nævner i sin Beskrivelse af Sjælland: „civitas ejus maxima Roschild, sedes Regia Danorum“. Ry Klosters Annaler og Estrum Annaler (Scr. r. d. I 151 og 244) omtaler et øde Sted Høgebjærg, hvor der fordm havde ligget Staden *Høgekøbing*, som laa i en ubelejlig

Afstand fra Stranden, hvorfor Kong Ro lod den flytte til Isefjord ved en dejlig Kilde og gav den Navn efter sig og Kilden. Endnu i Vald. Jordebog omtales *Høgekøbing* som Købstad. Det er imidlertid lidt underligt, at der ikke skulde være bevaret flere Spor af en Købstad, der dog omtales saa sent. Høgekøbings Beliggenhed har man søgt at bestemme ud fra Minder, som maatte være bevarede i Stednavne, og har derfor tænkt paa Steder som Højby (Rorup S.) og Højbjærg ved Svenstrup (G. Schütte: Offerpladser, p. 50), men det er ganske usikkert. Kong Ro, som skal have grundl. Roskilde, synes at være en virkelig hist. Personlighed; han omtales i Beowulfskvadet, og man er nu ogsaa tilbøjelig til at anse Traditionen om Navnets Oprindelse for at indeholde rigtige Træk (saal. A. Olrik). Navnet er derimod senere blevet opfattet som „Rosenkilden“, den kendte Digter Peder Lille fra Roskilde kalder sig saaledes Rosæfontanus, og i Byens gl. Segl ses under Fuglen en Kildebrønd med Roser. Men at anse dette for at være Navnets rette Oprindelse (som Henry Petersen, Hist. Tidsskr. 6 R., II) kan af kulturhist. Grunde ikke være rigtigt.

Allerede i 10. Aarh. var Byen en Havneplads, som vandt i Betydning derved, at Harald Blaatand anlagde en Kongsgaard der, som har ligget V. for Domkirken og paa Nordsiden af Gaden „Bondetinget“ omtr. paa den nuv. Rektorboligs Plads, og at den derefter blev valgt til Bispepresidens (se p. 210). Efter Saxos Fortælling udvidede Svend Tveskæg Byen betydeligt. Ogsaa den anselige Domkirke og de store Gaver af Jordegods, som Kongerne skænkede denne, bidrog til at hæve Byen.

I 12. og 13. Aarh. havde R. sin mest glimrende Periode og var dengang, maaske næst Slesvig og Ribe, Danmarks betydeligste By. I Beg. af 12. Aarh. opførte Harald Kesia tæt N. for R. og foran Byens Havn paa en Banke ved Fjorden den faste Borg *Haraldsborg*, af hvis Voldsted ved Landevejen der endnu kun er svage Spor tilbage. Denne Borg blev vel snart ødelagt, da Erik Emun overfaldt sin Broder Harald Kesia der 1133 og afbrændte den; men den blev senere opbygget igen, dog vist ikke før i Beg. af 15. Aarh., og Navnet var da almindeligt *Harritsborg**). Først ved Midten af 12. Aarh. blev Byen selv befæstet af Svend Grade. Byvolden (Burghæ Diget) har fulgt den nuv. Smedegade, Blegstræde (Blegdamsstræde, Borgdiget), Blaagaards Vænge og er gaaet N. for det nuv. Provstestræde og Klosterhusstræde; Byportene var Skt. Butolphi Kirkeport mod V. og Rødeport mod Ø.; Pladsen ved Skt. Laurentii Kirke, den nuv. Raadhusplads, har udgjort omtr. Midtpunktet af Byen. Paa denne Tid (c. 1151), under Borgerkrigen mellem Svend og Knud, var det, at Vetheman dannede et Kaperselskab („Roskildebrødrene“) til Bekæmpelse af de vendiske Sørovere, og 11/8 1157 skete i Kongsgaarden Svends Overfald paa hans Medkonger Knud Magnusson og Vald. Knudssøn. Fra Byens Storhedsperiode stammer de talrige Kirker og Kloster, som omtales i gamle Dokumenter og hist. Skrifter som liggende i R., men som nu er sporløst forsvundne. Der var i Middelalderen 12 Sognekirker foruden Domkirken, nemlig Allehelgens (var nedlagt 1539), som har ligget ved Vestsiden af Allehelgensgade i Duebrødre Kl.s nye Stiftelses Have; Skt. Butolfi, ved Hj. mell. Skomagerg. og Østsiden af Ringstedg.; Skt. Nicolai, ved Hj. mell. Jærnbane. og Østsiden af Ringstedg.; Skt. Laurentii (se p. 210); Skt. Hans (Kirkegaarden benyttedes endnu under Pesten 1711), ved Hj. mell. Strandalleen og Nordsiden af Provstestr., nær Skt. Hans Kilde; Skt. Miksels (befalet nedbrudt 1575 og Materialerne tillagte Domkirken), vist mell. Algade og Graabrødrestr. nær Hestetorvet; Skt. Peders (var nedlagt 1539), ved Hj. mell. Skt. Olsstr. og Vagtstr.; Skt. Pouls, østligst i Byen ved Nordsiden af Alg.; Skt. Olai (befalet nedbrudt 1570, for at Materialerne kunde bruges til Duebrødre Hosp., se p. 212), ved Hj. mell. Skt. Ols. og Skt. Olsstrædes Sydside; Skt. Dionysii (var til i 1527, men var forsvundet 1561), vist ved Hj. af Skomagerg. og Blaagaardsstr.; Skt. Ibs (Byens nordligste Kirke, hvoraf endnu staar det af Fraadsten ved Midten af 12. Aarh. opi.

*) Paa *Haraldsborg* nævnes af Hovedsmænd Jens Pedersen 1424, Henrik Fynne 1448, Jep Jensen (Ravensberg) 1449-53, Erik Jensen (Godov) 1459, Kjeld Nielsen (Algudsen) 1461-68, Johan Fikkesen, Erik Jensen (Godov) 1477-86, Mads Eriksen (Bølle) 1495, Erik Jepsen (Ravensberg) 1496, Axel Brahe 1501, Jep Jepsen (Ravensberg) 1511, Søren Norby 1515-18. 1519 pantsattes Slottet til Rosk. Bispestol, og fra 1528 var Claus Eriksen (Ravensberg), kaldet Slippeslot, dets Hovedsmand. Efter at Slottet paa ny 1536 var kommet til Kronen, var først en kort Tid Peder Skram og derefter Claus Eriksen Hovedsmand, indtil Lenet 1540 forenedes med Bispegaarden til Roskildegaards Len. I Rækken af det nye Lens Besiddere mærkes Peder Skram, Herluf Trolle, Christen Friis og Holger Rosenkrantz. — I Haraldsborg Voldsted er fundet Rester af forgyldte Sølvkar sammen med c. 600 Mønter fra Kong Niels' Tid samt en forgyldt Kalk og Disk af Kobber, den ældste bevarede danske Alterkalk. Fundet menes at være en Skat, som er nedgravet under Erik Emuns Belejring 1133; det opbevares i Nationalmuseet.

Skib, som venter paa en haardt fornøden Restauration*), og Skt. Mortens (nævnt som øde 1562; Kirkegaarden blev i 1740'erne udgravet og forvandlet til en, nu dog atter fyldt Mølledam), mod NV. i Byen nær Skt. Martins Mølle. Endelig var der to, som senere blev Sognekirker, nemlig Vor Frue (dengang i Byen, se under Vor Frue Sogn) og Graabrødre (i Beg. Klosterkirke, efter Reformationen en Tid Sognekirke; se ndfr. under Klosteret). Ikke faa af de nævnte Kirker har været opf. af Fraadsten; det vides i hvert Fald, at Chr. IV lod male Cement af derfra hentet Materiale til Brug for Tøj-husbygningerne (se Wolfs Encnion p. 475, og Kornerup, Rosk. i gl. Dage, p. 27).

Ikke mindre end 5 Klostre grundlagdes i R., og af disse hørte tilmed de 3, hel-ligede Vor Frue, Skt. Klare og Skt. Agnete, til Landets største og mest ansete By-klostre. Ældst, fra c. 1158, var *Vor Frue Kloster*, i Byens søndre Udkant (om dette se under Vor Frue Sogn, Sømme Hrd.). N. for Birkealleen og V. for Strandalleen laa *Skt. Klare Kloster* for Nonner af Franciskanerordenen. Der høres første Gang om det 1255, da Chr. I tilskrev Paven, at Jakob Sunesens Datter, Grevinde Ingerd af Regenstein, paatænkte at stifte et Kl. for Nonner, der vilde leve efter Klarisserregelen. Aaret efter udtalte Fruen sin Glæde over, at hun kunde indføre Nonnerne i Roskilde — efter Sigende kom de fra Strassburg —, og ordnede sit Bo saaledes, at det nye Kl. fik betydelige Ejendomme. Hendes Slægtninge gjorde imidlertid Indsigelser, men 1259 kom det til et Forlig, og Kl.s Eksistens var dermed sikret. I Tidens Løb fik det betydelige Gaver og adskillige Privilegier. Udstrakt Jordegods besad det ikke alene paa Sjæll., men ogsaa i Skaane og Jyll. En særlig Indtægt tilflød det fra adl. Kvinder, som indgav sig i det for at forsørges. Om Erik Menveds Dronn. hedder det, at hun efter sit sidste Barns Død frivilligt eller tvungent indtraadte i det. 1302 nedbrændte Kl., men fra flere Bisper fik det Afladsbreve, og en Del Gaver skænkedes Bygge-kassen. Ved Slutn. af 14. Aarh. syntes Kl. dog at have trængt til Istandsættelse, og lige-saa i Slutn. af 15., da det fik Tilladelse til at udsende Bedere. Det bestyredes af en Abbedisse, de verdsl. Anliggender af en Forstander (i Reglen en Adelsmand). Nonnerens Antal var meget stort; 1437 var der 39, 1475 33; mange af dem var adelige. Over-hovedet vides meget om dette Kl.s Hist., idet dets Arkiv væsentlig er bevaret. Ved Reformat. ophævedes Kl. ikke; endnu 1559 var der Nonner, men kort efter ophørte det. 1561 fik Kbhvns. Universitet det og det meste af Jordegodset i Mageskiifte fra Kronen for Knardrup Kl., men synes ikke at have haft Brug for dets vidtløftige Bygninger. Efter forgæves Forsøg i 1570 paa at bortleje eller sælge dem blev de snart efter ned-brudte. Jakob Ulfeld til Selsø købte saaledes $\frac{1}{2}$ Mill. Mursten herfra. Nu er der intet Spor af Kl. I 1893 lod Nationalmuseet grave paa Tomten, men Fundamenterne viste sig næsten fuldst. opbrudte; dette er vist til Dels sket i 1843. (J. Lindbæk, De d. Franciskanerkl., Kbh. 1914, p. 225). — Tæt Ø. for Skt. Ibs Kirke, paa de nuv. Skt. Agnes Huses Plads, laa *Skt. Agnete Kloster* for Nonner af Dominikanerordenen. Beg. til det gjordes af Erik Plovpenning's Datter Agnes, som 1264 gennem Biskop Tyge af Aarhus fik pavelig Tilladelse til at stifte det; Opiørelsen af det var dog vist alle-rede begyndt Aaret før. Agnes blev straks Priorisse, men afløstes et Par Aar efter af sin ældre Søster Jutta, som 1266 var indtraadt i Klosteret. De to Kongedøtre blev imidlertid snart kede af det regelbundne Liv; 1272 drog de bort og tog alt det Gods tilbage, som de havde henlagt til Kl. Først efter langvarig Trætte kom det tilbage dertil. I Beg. af 14. Aarh. synes Kl. at have været forarmet; 1335 paabød Roskilde-bispen alle Præsterne i sit Stift en Gang aarl. at lade ombære en Tavle i deres Kirker for Skt. Agnete Kl., som led stor Mangel. Kl. husede et stort Antal Nonner (mest adl.); 1475 var der med Priorissen 25, 1502 23. Ogsaa dets Jordtilligg. var betydeligt; ifl. en Jordebog fra 1508-14 havde det Ejendomme i henvend 70 sjæll. Landsbyer. Flere Gange fik det kgl. Beskærmelsesbreve og biskoppelige Afladsbreve, bl. a. 1452 af Roskildebispen Oluf Daa i Anl. af en nylig stedfunden Ildebrand, hvorved det for stør-ste Delen var nedbrændt. 1508 gav Priorissen Birgitte Oxe i Forb. med Domini-

*) Kirken, der skulde være nedrevet 1574, men af Fr. II fik Lov at blive staaende, blev først nedlagt 1808 og benyttedes da til Sygehus for de spanske Tropper og senere til Materialhus; 1815 blev den solgt til Fordel for Skt. Jørgensbjerg Sogn (Kirkegaarden hører til dette Sogn) til en Købmand, og 1816 nedreves Koret, Taarnet og de i den sen. Middelaldr. indbygg. Hvæl-vinger, saa at nu kun Skibet staar tilbage (se J. B. Løffler, Sjæll. Stifts-Landsbykirker, p. 15). Der er paa Triumbuen, den østl. Endemur, afdækket Brudstykke af interessante romanske Kalkmalier fra to forsk. Perioder; det ældste Lag er et Domedagsbill., af det yngre er en Krucifiksgruppe bevaret; paa Korbuens Underside et Kirkefelt med Christus, paa nor-de Side en Kongefigur (se Kornerup, Om Skt. Ibs K. og dens Vægmalier, i Aarb. f. n. Oldk. 1902).

kanernes Provinciallektor nye Regler for Konventet. Kl. bestod længe efter Reformationen; endnu 1568 nævnes en Priorisse. 1571 henlagdes Godset under Roskildegd., Kalundborg og Tryggevalde. 1579 fik Lensmanden paa Roskildegd. Kongebrev om, at der maatte brydes 4000 Mursten af Skt. Agnete Kl., og 1581 toges herfra 80,000 Mursten til Brug ved Kronborg; snart efter forsvandt det vel fuldstændigt; nu er der ikke Spor af det. (Se C. Neergaard, i Kirkeh. Saml., 4. R. I, p. 749 fig.). — Aar 1237 stift. et Franciskanerkloster, indv. til Skt. Maria de consolatione; til dets Anlæg skænkede Grevinde Ingerd af Regenstein sin grundmur. Gaard. Mulig har ogsaa Erik Plovpenning hjulpet til Kl.s Opførelse; i hvert Fald var det her, han ønskede at blive begravet. Kirken ødelagdes imidlertid snart efter, formodentlig ved Brand, og først 1279 kunde Biskop Stig indvie en ny. I Slutn. af 13. og Beg. af 14. Aarh. testamenteredes betydelige Gaver til Kl., men efter en Brand 1310 ell. 1311 synes det en Tid at have haft vanskeligt ved at komme paa Fode igen. Flere af Munkene har været betydelige Mænd; Guardian var i Slutn. af 13. Aarh. Jens Paaske, der to Gange afskrev hele Bibelen og senere skrev Bøger til andre Klostre; 1496 døde her som Munk Laurens Brandsen, der efterhaanden havde faaet den strengere Ordensregel, Observansen, indført i adskillige danske Klostre; og bl. dets sidste Munke var Peder Olsen, den historiske Samler og Forfatter. 1490 var Observansen i øvrigt gennemført i Klosteret. 1519 berigede Dronn. Christine dets Relikviesaml. med 22 Stk.; i alt talte den flere Hundrede. Reformationens Indførelse berørte ikke straks dette saa vel som Byens andre Kl.; først 1537 synes Munkene at være fordrevne. 1561 skænkede Kongen Kl. med alle dets Bygn. til Korfitz Ulfeld til Kogsbølle, Kirken dog undt., som skulde være Sognekirke; men allerede 1574-75 blev den befalet nedbrudt og Sognet henlagt til Domkirken. Maaske var det Graabrødrekirken, som i Klemmebrevet 1555 og senere, 1567 kaldtes Helligtrefoldighedskirke el. Trinitatiskirke (se Kirkeh. Saml. 3. R. V p. 423 fig.). 1592 byggedes dog et Kapel i Kirkens Sted. Kl. er nu forsvundet (efter Sigende brændt under Chr. IV), men endnu i 18. Aarh. stod enkelte Levninger paa Graabrødre Kirkegd. — I Lunden N. for det nuv. adl. Jomfrukl. laa et Dominikanerkloster, stift. c. 1232; Kirken blev 1254 indv. til Skt. Catharina. Oftere betænkes Kl. i Testamenter, men i øvrigt vides ikke meget om det. 1532 maatte det af Armod sælge en Gaard i Slagelse. Ved Reformat. Indf. ophævedes det; Bygningerne stod dog til 1557, da det befaledes at nedbryde Kl. og Kirken; senere solgtes Murstenene som Bygningsmateriale til Erik Krabbe (Aastrup), Anders Barby og Korfitz Ulfeld (begge Selsø); 1565 fik Mogens Godske paa Hørbygd. den øde Plads i Rosk., hvorpaa Kl. havde staaet, og 1584 fik Lave Beck paa Roskildegd. den øde Jord, hvorpaa dets Ladegd. havde staaet. — Til Rosk. hørte desuden i Middelald. 3 milde Stiftelser, et Helligaandshus, Duebrødre Hospital (se p. 212) og Skt. Jørgens Gaard (se under Skt. Jørgensbjerg, Sømme Hrd.). *Helligaandshusets* Stiftelsesaar og oprindl. Beliggenhed er ukendt. Ved 1253 blev det ved Roskildebispen Jak. Erlandsens Hjælp indflyttet i Byen, fordi dets noget fjærne Beliggenhed uden for denne var til Hinder for dets Opkomst; efter Flytningen kaldtes det ofte „det nye Hospital“; det knyttedes til Skt. Laurentii Kirke, NV. for hvilken det opførtes. Fra først af var det kun bestemt for 12 Lemmer, men ved at skænke det Bispstiender i Volborg, Ramsø og Horns Hrd. m. m. satte Jak. Erlandsen det i Stand til at kunne optage flere fattige, ligesom det ogsaa skulde huse 12 Korpbeblinge her. Senere synes denne sidste Bestemmelse delvis at være traadt ud af Kraft; i Brev fra 1517, hvorved Biskop Lage Urne forlenede en af Roskildekannikerne med Helligaandshuset, nævnes kun 4 Korpbeblinge. Med Reformat. synes det at være gaaet tilbage for Hospitalet. 1537 nedrev Borgerne i R. det meste af Skt. Laurentii Kirke, saa at kun Taarnet staaar tilbage (se p. 210), og 1570 blev Helligaandshuset henlagt til Duebrødrehosp., som nævnt p. 212; 1573 omtales Bygningerne som meget brøstfældige; i Løbet af 17. Aarh. er de sikkert forsvundne.

Blandt de Gilder, der i Middelald. har været i R., kan nævnes et Helligtrefoldighedsgilde, et Skt. Knuds og et Skt. Lucii Gilde. Skt. Knuds Gildet forekommer tidligst 1335. Skt. Lucii Gilde hidrører vist først fra Slutn. af 15. Aarh. og var knyttet til det c. 1365 i R. Domkirke stift. Skt. Lucii Alter. I Tiden c. 1483-1530 var ifl. en opbevaret Fortegnelse Brødrene i dette Gilde dels Bødere i R., dels gejstl. fra Domkirken, men ogsaa baade gejstl. og verdsl. fra andre Steder.

Hvornaar R. har faaet sin Stadsret, vides ikke; men sikkert er det, at Erik Klipping stadfæstede den ¹⁵/₆ 1268, og at den fl. Gange fornyedes, nemlig ²/₁ 1440, ¹⁰/₄ 1445 og ¹⁵/₇ 1472, ligesom der oftere gaves Byen særlige Privilegier, saaledes da Dronn. Margrethe 1395 stadf. sin Faders Privilegium for R. Borgere om Toldfrihed inden alle

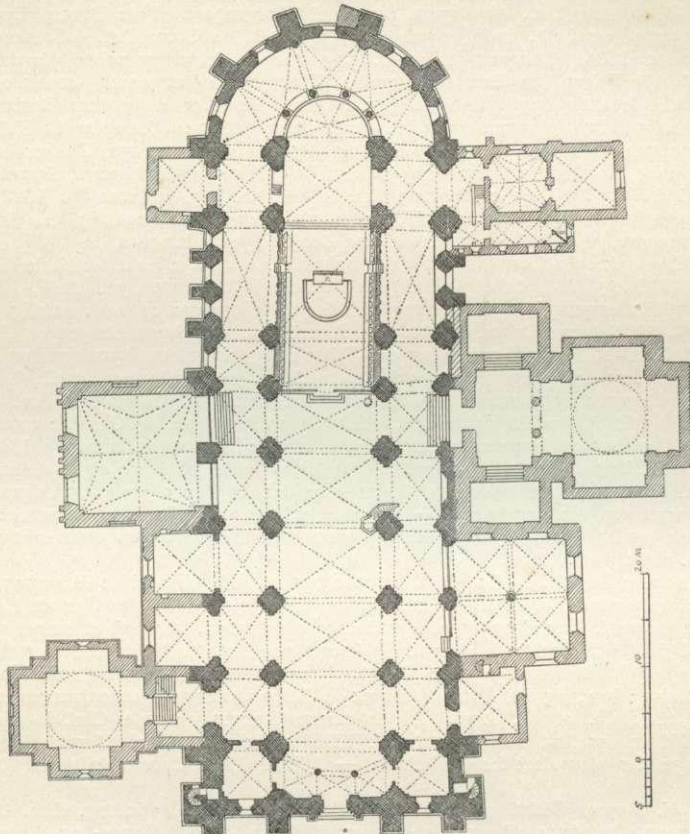
Rigets Grænser undt. for de skaanske Markeders Vedk. (atter stadf. 1419 af Erik af Pommern). Men fra 14. Aarh. begyndte det at gaa tilbage for Byen. Medens Kongerne tidligere ofte havde opholdt sig her, tog dette af fra 14. Aarh. (Erik Menved døde her ^{13/11} 1319), og det hørte endog til Sjældenhederne i 15. Aarh. Til Byens Nedgang bidrog vel de store Ulykker, der hjemsøgte den, saaledes Pesten 1350 og 1484, og Brandene 1234, 1282, der begge gik ud over Domkirken; 1310, hvorved 5 Kirker brændte, og ^{14/5} 1443, da ligeledes Domkirken med hele den midterste Del af Byen brændte. Men den gl. Beretn. om, at Kongsgaarden ogsaa er brændt dengang, er vist urigtig, da den sandsynligvis allerede er forsvunden tidligere, maaske under Erik af Pommern eller før, og fra den Tid er det Haraldsborg, hvorfra Kongebrevene udstedes (1445 gav Chr. af Bayern Borgen i Morgengave til sin Dronn. Dorothea), naar Kongerne var i R., indtil ogsaa den forsvandt, da Grev Chr. i Grevens Fejde ødelagde den 1534. Dengang havde R. dog allerede forlængst mistet Karakteren af Kongesæde, da Kbhvn. fra Erik af Pommerns Tid var kommen under Kronen og efterhaanden arbejdede sig op til at blive Residensstad. Dertil kom de store Begivenheder i 16. Aarh., nemlig Reformat. Indf., hvorved Bisperesidensen forlagdes til Kbhvn. og Klostrene efterhaanden nedlagdes. Byen aftog mere og mere, og nye Ulykker berøvede den det Præg af Storstad, som den for en Del endnu havde bevaret; Pesten rasede haardt i 1592 og 1711, og voldsomme Brande hærgede den, saaledes ^{23/5} 1523, 1559, da den sydøstl. Del brændte, ^{1/5} 1567, da en stor Del af Byen brændte, ^{9/10} 1599, da 70 Gde brændte, ^{28/6} 1619, da atter en stor Del af Byen ødelagdes, ^{7/7} 1647, da 160 Gde og Huse gik op i Luer (hvorefter det befaledes, at de nye Huse skulde tækkes med Tegltag), 1731 og 1735, da 86 Gde lagdes i Aske; 1672 havde Byen 2196, 1753 kun 1550 Indb. En sørgelig Berømmelse havde R. dog i Mellemtiden opnaaet, nemlig da Karl Gustav ^{20/2} 1658 tvang Danm. til Freden i R. (om R. under Svenskekrigen se „Fra Ark. og Mus.“ I p. 405). Eet Smykke og een Tiltrækning havde dog Byen fremfor Landets andre Købstæder: den prægtige Domkirke, og ved een stadig tilbagevendende Lejlighed, de kgl. Ligbegængelser, kastedes der ligesom noget af den gl. Glans over den; da blev det ærværdige R. Midtpunkt for hele Landets Opmærksomhed, og Gaderne vrirmede af fornemme Personer og Hoffets Betjente. Ved 19. Aarh.s Beg. havde R. næppe 1800 Indb. Senere, ved Midten af Aarh., begyndte dog Byen atter at hæve sig, da den kom i Jærnbaneforb. med Hovedstaden, og bedre blev det, da den ogsaa blev Udgangspunkt for Sydbanen og Nordvestbanen. — En lille mindeværdig Episode oplevede R., da Spaniolerne under deres Ophold her i Foraaret 1808 foretog en Militær-Revolt (se Kornerup, Rosk. i gl. Dage).

Om R.s store Betydñ. i Middelald. haves ogsaa et Vidnesbyrd i de Mønter, der er udgaaede fra denne By. Det var nemlig ikke alene Kongerne, der lige fra Knud den Store, den egentl. Grundlægger af det danske Møntvæsen, har haft et meget virksomt Prægested i R. („Rosceland“, som Byen kaldes paa flere af Mønterne), men tidlig begyndte ogsaa R. Bispesæl at tage Del i Udmøntningen. Allerede Svend Nordbagge har ladet slaa Mønt, og fra Absalon danner R. Bispemønter en sammenhængende Række lige ned til Slutn. af 13. Aarh. Af de senere Konger prægede Chr. II Mønt i R. I nyere Tid er der kun slaaet Mønt i R. 1535 under Chr. III af Møntmesteren Reinhold Junge, der blev afsat for Underslæb. — I R. er Knud Lavard født ^{12/3} 1091.

Litt.: H. Meyer, Beskr. af R. (fra 1755), udg. af S. L. Winding, Kbh. 1793. — H. Behrmann, Grundrids til en hist.-topogr. Beskr. af det gl. Konge- og Bispesæde R. osv., Kbh. 1832. — C. C. Trønnier, Korff. Beskr. af R. Købstad, Kbh. 1845. — Kr. Erslev, R.s ældste Mønter, i Aarb. for n. Oldk. og Hist., 1875, p. 117 fl. — J. B. Løffler, Gravstenene i R. Købstad, Kbh. 1885. — Kr. Erslev, Naar blev København Danmarks Hovedstad?, „Tilskueren“ 1889, p. 311 fl. — Henry Petersen, Hvor laa Kongsgaarden i R.?, Hist. Tidskr. 6. R., II. — J. Kornerup, R. i gl. Dage, Kbh. 1892. S. Forf., Fire Foredrag om det gl. R., Rosk. 1903. S. Forf., Rosk. Minder, udg. af A. Fang, Rosk. 1907. — H. F. Rørdam, R. i Reformationstiden, Kirkehist. Saml. 4. R., III. Bd., p. 363. D. Byer og deres Mænd, XIX, Aarhus 1917.

Roskilde Domkirke.

Ved Siden af Kongsgaarden i Roskilde (se p. 210) lod Harald Blaatand i 10. Aarh. opføre en Trækirke og indviede den til den hellige Trefoldighed. Harald Blaatand blev selv begr. i denne Kirke (som Knytlinge Saga siger, „den første Konge, der blev begravet i indviet Jord“). Ogsaa Sønnen Svend Tveskæg kom til at hvile her. Det var i denne Trækirke, Knud den Store 1027 lod

Grundplan af Roskilde Domkirke.

sin Svoger Ulf Jarl myrde foran Højalteret, i hvilken Anl. Ulfs Enke Estrid skal have skænket store Gaver til Kirken, hvilke skal have lagt Grunden til Kirkens Rigdom (se Sofus Larsen, Et Par Bemærkn. til Roskildekrøniken, Aarb. f. nord. Oldk. 1901). Derimod er Saxos Beretning, at en lign. Begivenhed har fundet Sted under Svend Estridsen, vist meget tvivlsom. Beretningen om, at Kongen for at have dræbt nogle Mænd i Kirken blev sat i Band af Biskop Vilhelm og til Bod skænkede Kirken Halvdelen af Sokkelunds Hrd., maa betragtes som et Sagn; den Del af Sokkelunds Hrd., som Saxo omtaler, blev skænket Kirken af Absalon, vistnok i Knud VI's Tid, og den store Jordegods-Gave, Kirken modtog under

Svend Estridsen, blev ikke givet af Kongen, men af hans Moder Estrid og bestod i Gods i Skaane (se Kr. Erslev, Svend Estridsen og Biskop Vilhelm, i Hist. Tidsskr. 6. R. III; Johs. Steenstrup, Biskop Vilh. og Kong Svend, i Hist. Tidsskr. 8. R. I, hævder dog en anden Opfattelse, mere i Overensstemmelse med den gl. Overlevering).

Efter Saxos Beretn. var det Svends Ven Biskop *Vilhelm*, der var Biskop i Rosk. († 1074), som begyndte paa Opf. af en Stenkirke i Stedet for Harald Blaatands Trækirke. Maaske har Vilhelm faaet Koret færdigt; thi Munken Ælnoth beretter, at da Svend Estridsen døde (1076), førte man hans Lig til Rosk. og begr. det i Hellig Trefoldigheds og Skt. Lucii Kirke der. Saxo fortæller om et Uheld, der ramte den Del af Kirken, som Vilhelm opførte, idet den styrtede sammen. Roskildekrøniken meddeler c. 1140, at Estrid, Ulf Jarls Enke, grundlagde en Stenkirke „paa samme Sted, hvor Domkirken havde staaet“, men tilføjer, at Vilhelms Eftermand paa Bispestolen, *Svend Norbagger*, fuldførte denne Stenkirke, hvilken han smykkede med en udmærket Lysekroner, „Marmor søjler“ og alle Slags Prydelser, ligesom han byggede et „Stenkloster“*) for Kannikerne og gav af sit Mensalgods saa meget, at 15 Præbender deraf kunde oprettes. Saxo fortæller ogsaa, at Biskop Svend byggede en Korsgang, „Ambitus“, med Knud den Helliges Bistand. Ælnoth meddeler c. 1120-24, at Bispen havde opf. Kirken af smukt tilhugne Sten. Om Svends Eftermand Biskop Arnold beretter Roskildekrøniken, at han omgav Kirken med en Stenmur og fornyede dens maleriske Udsmykning.

Man har tidligere troet, at den nuv. Domkirke, fraegnet de senere Tilbygninger, maatte være Svend Norbagges Bygning fra 11. Aarh.s Slutn.; men denne Mening er nu, efter at den i Beg. af 1860'erne var bleven bestridt af N. Høyen (se Ny kirkeh. Saml., II p. 340 fl., og III p. 47 fl., og hans Skrifter II, p. 251 fl.), forlængst opgivet som ganske uforenelig med Kirkens Stil og Bygningsæmne. Man har formodet, at hin ældre Stenkirke har været bygget af Fraadsten, en Mening, der har faaet Stadfæstelse ved de nyeste Undersøgelser, som er foretagne 1891-95 under H. B. Storcks Ledelse ved nogle omfattende Udgravninger i Kirkens Gulv. Man stødte her paa 1,5 m tykke Mure af mægtige Fraadstenskvadre, som viste, at den ældre Domkirke har staaet paa samme Sted som den nuv., men har haft mindre Hovedskib og Sideskibe, ligesom den ogsaa har været lidt kortere**). Den har haft et fremspringende Portalparti i Hovedskibets vestre Gavl og var en treskibet Kirke med Korrunding og mulig med Korsarme. Man gjorde en mærkelig Opdagelse paa Nordsiden af Kirken uden for Skt. Birgittes Kapel, idet man her fandt tydelige Levninger af den ovenomtalte „Ambitus“ (paa c. 2 m i Bredden), som maa antages at have hørt til det af Biskop Svend opførte „Stenkloster“ (se ovenfor).

Historien melder intet om Nedbrydelsen af Biskop Svends Domkirke, der vistnok allerede ved Indvielsen af den nye Kirke og Klosteret paa Svend Norbagges Tid havde faaet den hellige Pave Lucius til Værnehelgen, samtidig med at den vedblev at være indviet til den hellige Trefoldighed — paa Domkapitlets Segl, senest fra c. 1130, ses Skt. Lucii Billede mellem Taarnene —, heller ikke om, hvem der var Grundlægger af den nye, i alt væsentligt nu staaende Teglstens-

*) Det var til dette, at Absalon flygtede efter Svends Overfald paa Knud og Valdemar 1157. Om dette „Kloster“ se Daugaard, Danske Klostre, p. 283.

***) Ved de Gravninger, som J. B. Løfler foretog paa Kirkegaarden Ø. for Domkirken, fandtes flere Grave liggende ind under dennes Fundamenter. Dette var ogsaa, efter L.s Mening, Bevis paa, at Svend Norbagges Bygning ikke har strakt sig saa langt mod Ø. (Se Løfler, En Kirkegaard fra den ældre Middelalder, i Aarb. f. n. Oldk. 1897).

bygning, der lidt over 100 Aar senere afløste Fraadstensbygningen. Vi er derfor alene henviste til dennes Stil og Bygningsæmne for at kunne faa Klarhed paa

Roskilde Domkirke.

dette Spørgsmaal. Noget kunde tale for, at Absalon, Biskop i Rosk, 1158-91, kan have forberedt Opførelsen af en ny og prægtig Stiftskirke paa Sjælland; men den endelige Stil viser dog hen til hans Frænde og Efterfølger paa Rosk. Bispe-

stol 1191-1214, *Peder Sunesøn*, Ærkebiskop Andreas' Broder, som den, der har grundet og paabegyndt den nuv. Domkirke (det var ogsaa under ham, at den ældste Vor Frue Kirke i Kbhvn. blev fuldendt) hen imod Slutn. af sit Liv, idet han vel nærmest lod Koret og Korsfløjene opføre, ved hvilken Lejlighed efter en i Middelalderen sædvanlig Skik Benene af den gamle Kirkes Stiftere og Velgørere, *Harald Blaataad*, *Svend Estridsen*, hans Moder *Estrid* og Biskop *Vilhelm*, blev optagne af deres Grave og indmurede i Korets 4 store Piller (se F. C. C. Hansen, De ældste Konge- og Bispegrave i R. D., Kbh. 1914). Hvor langt Biskop Peder Sunesøn er naaet med sin Bygning, lader sig nu ikke afgøre. Saa meget kan skønnes, at man ved Opførelsen af Korpartiet tidligt har ændret Højdeforhold og Vinduesinddeling. Hans Efterfølgere, Bisperne Peder Jacobsen og Niels Stigsøn, maa have fortsat Værket, indtil den nye prægtige Bygning 1234 rantes af en Brand, der synes at have haft en skæbnesvanger Indflydelse paa hele Anlægget. Kornerup har allerede tidligere paavist Spor af, at man fra først af har villet give Domkirken stærkt fremtrædende Korsfløje ligesom ved Ringsted, Sorø og Aarhus Kirker. Ved Storcks ovenomtalte Undersøgelser, bl. a. i Bunden af det snævre Mellemrum imellem Domkirken og Fr. V's Kapel, fandtes Beviser for, at disse fremspringende Korsfløje med Kapeller paa hver Side virkelig har været opførte, i alt Fald til en vis Højde. Ved Kirkens Istandsættelse blev antagelig Korsfløjene trukne tilbage, hvorved hele Anlægget tabte meget. Domkirken med Undt. af Taarnene og Hovedskibets Hvælving maa antages at have været færdig inden 1250, siden den kunde benyttes Allehelgensdag d. A., da Kong Abel og Dronn. Mechtild blev kronede i den af Ærkebiskop Uffe. Paa den hellige Bernhards Dag 1282 (^{20/s}) brændte hele Domkirken saavel indiv. som udv. tillige med Klokkehuset, som stod ved søndre Sideskib. Dette Klokkehus var en midlertidig Bygning, som brugtes, inden Taarnene var færdige. Hvælvingerne i Hovedskibet antages at være opf. efter denne Brand. Hvor det lille Klokkehus havde staaet, stiftede Biskop Oluf *Vor Frue Kapel* 1310. Det søndre Taarn antages at have været færdigt ved samme Tidspunkt.

Domkirken er opf. af røde Mursten paa et Fodstykke af Granit. Den er bygget i Form af et latinsk Kors, hvis Arme dog ikke nu springer frem fra Sideskibenes Mure. Den har et højt Midterskib med lavere Sideskibe, over hvilke der ligger hvælvede Gallerier. Til Koret, hvis Midte optages af Kannikekoret med „Munkestolene“ (se p. 232), slutter sig Højkoret med sin halvrunde Udbygning. Sideskibene fortsætter sig paa begge Sider af Højkoret og danner omkr. Rundingen en med Granitøjler prydet Omgang med tilsvarende Galleri foroven, Kirkens smukkeste Parti. For Enden af Sideskibene hæver sig i V. to mægtige Taarne, hvis Spir er opførte 1635 af Chr. IV. Over Korset midt over Dronn. Margrethes Grav knejser et mindre Spir (en Tagrytter), rimeligvis fra Slutn. af den katolske Tid og opf. af Biskop Oluf Mortensen (Baden). Kirkens Længde indvendig er 84 m, dens Bredde over alle 3 Skibe 24 m, Midterskibets Bredde c. 10,7, Hvælvingen i Koret 25 m, de andre Hvælvinger i Koret og Hovedskibet 23-24 m. Taarnene med Spir er c. 74,5 m høje.

For at danne sig et Begreb om Kirkens tidligere Ydre, forinden alle Kapellerne tilbyggedes, maa man betragte den halvrunde Koromgang, hvis øverste Stokv. i hvert, af Stræbepiller delte, Fag har en Gruppe af 3 rundbuede Vinduer. De fire Halvsøjler, som løber op i Mellemrummene imellem disse Vinduer, er nu overskaarne af Taget, men har tidligere løftet sig derover og baaret en Bue. Over hver Gruppe med de 3 Vinduer hævede sig fordem en Spidsgavl. Dette

Motiv fortsatte sig hele Domkirken rundt og dannede ligesom en Krone om den. Vinduer og Døre i selve Domkirken er rundbuede, og langs Tagskægget løber en Rundbuefrise, saa at hele det Ydre oprindl. var præget af Rundbuestilen.

Betragter vi Domkirkens Indre, møder vort Øje Ribbehvælvinger i hele Kirken og næsten overalt, selv i Højkoret, spidse Buer. Kun i Korgalleriet og Korsets Sidebuer er der runde Buer. Bygningen er saaledes opf. i den tidlig gotiske, den saakaldte Overgangsstil, i hvilken runde og spidse Buer forefindes ved Siden af hverandre. De spidse Buers saa paafaldende tidlige Forekomst, som f. Eks. i Højkoret, maa man tilskrive den Indflydelse af fransk Bygningskunst, som nedenfor skal omtales. I Bygningens vestlige Del taber Traditionerne fra den romanske Stil sig noget; navnlig forsvinder Halvsøjlerne i Sidebuerne med deres ejendommelige Søjlelod i denne formentlig yngre Del af Bygningen. Ligeledes er Hvælvingerne i Hovedskibet noget forskellige fra og mindre organisk sammenhængende med Sidemurene end Højkorets og en Del af Sideskibenes. Men skønt Domkirken i sine enkelte Former er saa streng og simpel med de røde Mursten fremtrædende i alle bærende Led, Halvsøjler, Buer og Ribber, gør den dog et mægtigt Indtryk ved den heldige Fordeling af Mæsserne og de smukke Proportioner. Lyset falder dæmpet fra de smaa højsiddende Vinduer ned i Hovedskibet, hvis Sidemure rejser sig majestætisk med de kraftige ranke Halvsøjler, medens det skønne, rigt belyste Kor med sit dristige Søjlegalleri, Munkestolens Række og den udskaarne, forgyldte Altertavle drager Øjet til sig og maner Fortidens store Minder frem for Bevidstheden.

Til Kirkens Bygningshist. er der i de senere Aar fremkommet vigtige Bidrag. Allerede N. Høyen fremsatte, samtidig med at han paaviste, at den Bygning, som nu staar, umuligt kunde være Svend Norbagges, den Mening, at Kirkens arkitektoniske Forudsætninger nærmest maatte søges i Forbilleder i det nordl. Frankrig, og senere har Julius Lange gjort opmærksom paa det nære Forhold, der rimeligvis har bestaaet mellem den unge Peder Sunesøn, hvem Kornerup og Løffler tidligere har givet Æren for at have opf. Kirken, og Abbed Stephan i Paris, fra 1192 Biskop i Tournai (Jul. Lange, „Bemærkninger om R. D.“, 1890), og at Tournais Domkirke kan have været Forbillede for Roskildes, navnlig i Koret med Søjlegallerierne. Senere har Vilh. Lorenzen (i Festskr. til Johs. Steenstrup, 1915) henledt Opmærksomheden paa Katedralen i Arras som det sandsynligste Forbillede for Kirkens Korparti.

I Middelald. tilflød der Domkirken mange rige „Sjælegaver“, og der oprettedes henimod 50 Helgenaltre i den. Men Ønsket om at blive begravet og stifte Altere der blev Anledningen til, at Bygningen efterhaanden omgaves af en Kreds af Kapeller, hvorved dens simple, men ædle Form tabte overmaade meget. Saaledes blev allerede i 13. Aarh. Kapitelhusets ældre Del føjet til Korets Sydside som en lav Bygning i eet Stokv. med Gavl mod S. 1310 byggede Biskop Oluf, som alt omtalt, paa Skibets søndre Side *Vor Frue Kapel*, hvori der var et til Skt. Bartholomæus viet Alter, stift. (før 1421) af Roskildekanniken Peder Steg („in majori capella beate Marie virginis“), og som blev nedbrudt 1772 (se p. 235); 1384 stift. Niels Jepsen (Ulfeld), † 1395, *Skt. Laurentii Kapel* paa Nordsiden, hvor han blev begr. under en prægtig udgraveret Messingplade; Kapellet havde Gavl mod N. Biskop Peder Jensen (Lodehat) stift. ²⁸/₁₀ 1405 nederst i nordre Taarn *Skt. Sigfrids Kapel* („in honorem S. Sigfridi et omnium sanctorum“), hvor han 1416 blev begr.; ²/₁₀ 1406 stiftede Hans Andersen (Brok) til Gl. Estrup i Jyll. et Kapel, der skulde vies til Jfr. Marie og Skt. Katrine og tillægges

Præbenden Rota. Ligeledes stift. Dronn. Margrethe 1411 i det søndre Taarn *Kapellet Bethlehem* til Sjælefredelse for Adelsmanden Abraham Brodersen (Baad), henrettet i Sønderborg. Aaret efter at denne Dronn. var bleven bisat i Sorø Kloster-

Roskilde Domkirkes Indre.

kirke, lod Bisp Peder Jensen hendes Lig med Magt bortføre til Rosk., hvor senere Erik af Pommern 1423 lod et prægtigt Gravminde (se p. 234) opstille over hende midt i Koret, som samtidigt blev udvidet og forskønnet med udskaarne Kannikestole.

Domkirken stod saaledes hen imod Midten af 15. Aarh. i al den Prag, som Mure og Inventarium i Middelald. kunde udfolde, med malede Ruder, forgyldte Altertavler, Margrethes Gravkor og kun enkelte Kapeller, der endnu ikke skjulte den rundt om Sideskibene knejsende Gavlkran. Da rantes Kirken paany af en ødelæggende Brand. Den 14. Maj 1443, beretter Kirkens Gavebog, „brændte Rosk. Kirke med sine Klokker og Taarne tillige med alle Kannikernes Boliger med Undt. af 3, ligeledes alle Vikarernes Boliger tillige med den større Del af R. By“ (²⁸/₆ 1443 udstedtes et Afladsbrev i Anledning af Branden).

Det varede længe, inden der kunde raades Bod paa denne Skade, som dog ikke synes at have ødelagt Kirkens Indre, eftersom Korstolene fra 1420 og Dronn. Margrethes Monument fra 1423 endnu var i Behold; det er ogsaa særlig „Blytaget, Taarnspirene og Tagkonstruktionerne“, der nævnes som ødelagte. Baade Chr. I og Biskop Oluf Mortensen af Rosk. tog sig med stor Iver af Kirkens Istandsættelse. Koret synes at have været i Orden 1448, da Chr. af Bayern blev begr. der i det nævnte Aar. Dog først efter 21 Aars Arbejde var hele Kirken færdig, saa at Biskop Oluf Mortensen (1461-85) 1464 kunde højtidelig indvie den og det af Chr. I stiftede *Hellig tre Kongers Kapel*. Senere, 1508, skal Kirken igen være brændt, og ligeledes 1524 (se Ny kirkehist. Saml. 2. R. III, p. 493). Flg. nye Tilbygninger opf. efterhaanden:

1) *Hellig tre Kongers Kapel* paa Sydsiden, stift. 1459 og indv. 1464. Det er en 2 Stokv. høj Bygning i udviklet Spidsbuestil med fint profilerede Vinduer, i hvilke sorte glaserede Sten skifter med de røde. Det underste Rum, hvor Chr. I og Dronn. Dorothea blev begr. i Gulvet, og hvor Altere (til hvilke der lagdes meget Gods) stiftedes for den hellige Trefoldighed, Skt. Anna, Jomfru Maria og de hellige tre Konger, er dækket af 4 Hvælvinger, der hviler paa en høj Granit-søjle i Midten (det er denne Søjle, som Jul. Lange mener oprindl. har staaet Korgalleriet, og som i Tidens Løb er blevet mærket med Højdemaal af adskillige kronede Hoveder lige fra Chr. I). Kapellet er prydet med gamle Vægmalier fra dets Opførelsestid. Øverste Stokv. indeholder et lign. Rum, men lavere hvælvet, med „Midtsøjle“, og benævnes endnu „Riddersalen“, fordi den af Chr. I stift. Ridderorden, der senere fremstod som Elefantordenen, har holdt sine Møder her. Senere havde Stiftsbiblioteket sin Plads her indtil 1859, da det fik sin egen Bygning (se p. 238). Nu holdes Landemodet her. Gavlene blev rekonstruerede 1866-67 under Ledelse af Chr. Hansen.

2) *Oluf Mortensens Vaabenhus*, paa Korets Nordside, er opf. i samme rige Stil som de gotiske Murstensbygninger i Hanseslæderne. Vaabenhuset har en prægtig med smaa Taarne prydet Gavl, og underæden et Murbaand af grønt glaserede Sten skiftende med røde. I en rund Blinding over Døren ses Domkirkens Værnehelgen Skt. Lucius malet paa en Kobberplade og med Biskop Joh. Jepsens Ravnbergs Vaaben (1500-12).

3) Øverste Stokværk af nordre Taarn, hvis Frise, der afviger noget fra den paa søndre Taarn, er fremhævet med sort glaserede Sten. Begge Taarnene fik plumpe Saddeltage paa Landsbykirkers Vis (se V. Lorenzen, R. Domk. Ydre i 16. Aarh., Aarb. f. Kbh.s A. 1918; jvfr. Kornerup, Hvorledes saa R. D. Spir ud før 1635?, Aarb. f. n. Oldk. 1908).

4) *Skt. Birgittes Kapel*, ligeledes tilbygget af Biskop Oluf Mortensen (der selv blev begr. her), og nordvestre Vaabenhus paa Nord siden. De har tidligere haft takkede Gavl.

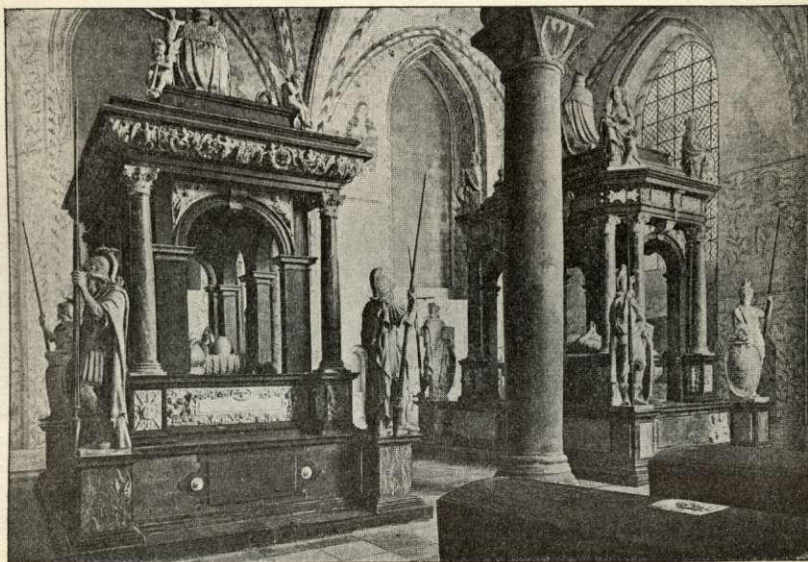
5) Sydvestre Vaabenhus, som er noget yngre end Hellig tre Kongers Kapel, til hvilket det støder op.

6) Endvidere lod Fru Catharine Nielsdatter, Enke efter Hr. Jens Pedersen (Present) af Vellerup, et lille Kapel opføre der, hvor Chr. IV's Kapel nu staar. Hun blev begr. her 1470. Ogsaa andet Stokv. over *Kapitelhuset* og dettes søndre Del med Sidebygningen opførtes paa denne Tid. Biskop Lage Urne (1512-29) søgte i Slutn. af den katolske Tid at forskønne Domkirken og frede om dens Minder. Han lod en Tavle ophænge over Saxos Grav (se p. 236) i nordre Korsfløj; 1518 satte han et nyt Kobbertag paa Højkirken, og 1521 lod han den male. De 4 Vægbilleder i Højkoret med Kirkens Stiftere og Velgørere stammer ogsaa fra hans Tid. Endvidere lod han den prægtige Bispestol (nu i Sakristiets Forhal) skære i Egetræ. At Domkirken atter skulde være brændt under denne Biskop 1524, er dog næppe rigtigt, da samtidige Kilder, f. Eks. Petrus Olai og Skibykrøniken, intet melder derom. I Taarnene hænger endnu en Kløkke fra 1508 og to fra 1511 (de to sidste støbte af Fastenove).

Reformat. medførte store Forandringer saa vel for Rosk. By som for Domkirken. Byens mange Kirker og Klosterer blev berøvede deres Midler og forsvandt snart, og Domkirken mistede sine talrige Altere og mange af Prydelserne og Helgenbillederne, saaledes den udskaarne Statue af Skt. Lucius, der stod midt i Kirken, og som fjærnedes paa Biskop Peder Palladius' Befaling. Mange af Kirkens Kostbarheder skal allerede Erik af Pommern have berøvet den og ført med sig ud af Landet; ogsaa Chr. II og Fr. I lagde Beslag paa en Del; men efter Reformat. blev det først rigtig galt. Under Grevens Fejde fik Grev Chr. udleveret 16 Sølvkalke, og da Fr. II skulde føre Krig med Sverige 1563, fik han udleveret en stor Del Guld og Sølv; 1571 fandtes i øvrigt en ny Skat, nær Skt. Anne Alter (se bl. a. Henry Petersen, Levninger af Domkirkeskatten i Rosk., i Aarb. f. n. Oldk., 1888). Men i øvrigt holdt det danske Kongehus sin skærmende Haand over Domkirken; thi den havde allerede længe været Hvilested for de henfarne Konger, og Hellig tre Kongers Kapel, hvor det oldenborgske Hus' Stamfader, Chr. I's Grav fandtes, var jo en kgl. Stiftelse. Kongegravenes Række blev dog afbrudt derved, at Kong Hans, Chr. II og Fr. I blev begr. andetsteds (de to første i Odense, den sidste i Slesvig); men ved Chr. III's Bisættelse i Hellig tre Kongers Kapel, som først fandt Sted 1579, tyve Aar efter hans Død (først bisat i Odense), knyttedes atter Traaden, og alle Danmarks flg. Konger kom til at hvile i Domkirken. *Chr. III's Monument* (opsat 1579) er en af Kirkens skønneste Prydelser og et af Nordens smukkeste Mindesmærker (se Hiort-Lorenzen, Aarb. f. Kbh. A 1915, F. R. Friis, Bidr. til d. Kunsthist., p. 305), et Værk af Cornelis Floris van Vriendt i Antwerpen. Kongen ses liggende paa „lit de parade“, klædt i fuld Rustning og bevogtet af 4 Drabanter; 6 Søjler med korinthiske Kapitæler bærer Paradesengens Himmel, og oven paa dennes Tag ses atter Kongen knælende i Kroningsdragt. De forskellige Farver i Marmoret er benyttede med stor Smag, og den rigt udviklede Renæssancestil viser Paavirkning af ital. Kunst. *Fr. II's Monument* (opsat 1598) i s. Kapel er udført af den holl. Billedhugger Geert van Egen (under dennes Ophold i Helsingør og Kbh.) som en Efterligning af det foregaaende, men det staar i kunstnerisk Hens. langt tilbage for det. Dog er de smaa Relieffremstillinger paa Fodstykket med Skildringer af Krigene mod Ditmarsken og mod Svenskerne af stor hist. Interesse. 1732-33 blev Chr. III's og Fr. II's Monumenter reparerede af Diderik Gercken. (Se F. R. Friis, Bidr. til d. Kunsthist., 1898). Det Sted, hvor *Chr. I* og Dronn. *Dorothea* hviler under Gulvet, er siden 1848 betegnede ved en Sten med Krone og Navnetræk. Deres Graves Plads i Ka-

pellet — to jævnsides liggende Hvælvinger, hver med sin Kiste — fandtes først ved Undersøgelsen i 1843. Ogsaa *Chrf. af Bayern* ligger begr. i Hellig tre Kongers Kapel, men man ved ikke hvor. I 1843 og 1847 undersøgtes Chr. III's og i 1857 Fr. II's samt deres Dronningers Grave*). De rige Vægmalерier, forestillende brogede Tapeter med Løvværk omkr. en Mængde Helgenfigurer, af-dækkedes under Hvidtekalken 1856-57 paa Worsaaes Foranstaltning af Zeuthen (se Werlauff, Hellig tre Kongers Kapel, Kbh. 1849).

Fr. II vilde have givet Taarnene Spir, men nøjedes med en Tagrytter over søndre Taarn, opsat c. 1567, og kortere el. længere Tid derefter, mulig først i 17. Aarh., forsvandt Gavlkranen. I Chr. IV's Tid foretoges flere betydelige Arbejder ved

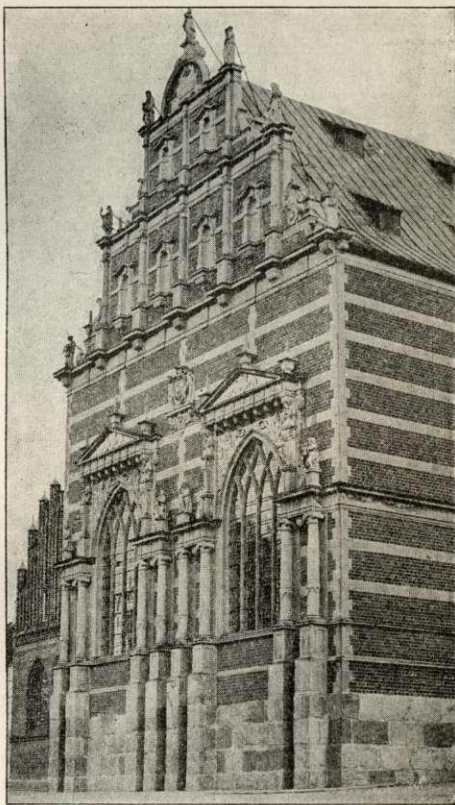

Det Indre af Hellig tre Kongers Kapel.

Kirken. 1609 blev en ny Prædikestol i Renæssancestil med Billedværk af Marmor og Sandsten opstillet (ifl. en Indskr. malet og stafet 1613), og omtr. ved s. Tid opsattes et Pulpitur, „Kongestolen“, rigt udsnittet og prydet med Guld og Farver samt med Kongens og Dronn. Anna Cathrines Navnetræk og Vaabener (malet og stafet 1634). 1635 lod Kongen den vestl. Hovedportal, „Kongeporten“, ombygge (1872 blev der i dens Sted anbragt en Portal i Kirkens Stil efter Tegn. af Herholdt; Chr. IV's Kongeport anbragtes om Hovedindgangen til Holmens Kirke i Kbhvn). S. Aar lod Chr. IV de nuv. Spir sætte paa Taarnene. Ligeledes gav han Kirken den skinnende, pragtfulde Altertavle, som Fr. II først havde opstillet i Frederiksborg Slotskirke; den er rigt udsk. i Egetræ, prægtig forgyldt og indeholder Fremstillinger af den hellige Hist. og Jesu Lidelse;

*) Om Undersøgelsen af Fr. II's Grav, hvorfra en Guldring optoges og nu bevares i Rosenborg-Samlingen, se Worsaae, Optegnelser fra Rosenborg-Saml., Kbh. 1886. — Kongens Lig laa saa godt bevaret i mumificeret Tilstand, at Museumsinspektør Strunck, der var tilstede ved Udgravningen, har sagt, at han vilde have kunnet kende Kongen, om han havde mødt ham paa Gaden; saa fortrinligt lignede de bevarede Portrætter.

det er et nederlandsk (belgisk) Arbejde fra 2. Halvd. af 16. Aarh.*). Ogsaa den malmstøbte Døbefont er fra denne Tid, skænket af to Adelsmænd. Den vigtigste Tilføjelse var dog *Chr. IV's Kapel* paa Nordsiden af Kirken. Det var allerede paa- beg. 1613 og opførtes efter Kongens egen Plan af Brødr. Lorents og Hans Stenwinkel i nederlandsk Renæssancestil, og saaledes lidet stemmende med Kirkens øvrige Stil. Det er en anselig Bygning af røde Mursten, hvis Forside er prydet med ioniske Søjler, Architraver, Frontespicer og allegoriske Figurer samt Aarst. 1615 og Kongens Navnetræk; dog gik der endnu en 5 Aar hen, inden Bygningen stod færdig, og Sandstenen er fl. Gange fornyet (1715, 1833 og 1895). Det Indre dækkes af en Stjernehvælvning, der støttes paa 4 Hjørnesøjler. Chr. IV havde efter sin Dronn., Anna Cathrines Død, 1633 ladet paabegynde et Gravmonument af Alabast for sig og hende, som dog ikke blev opstillet, mens Kongen levede, og senere gik til Grunde ved Tøjhusets Brand 1647; kun Kongens Hoved (i Nationalmus.) og Krucifikset (Holmens Kirke) er bevaret (se Henry Petersen, Om det oprindl. Monum. til Chr. IV's Kapel, i Tidsskr. for Kunstind., 1890). I dette Kapel hviler Chr. IV — i en med sort Fløjel betrukken Egetræskiste, ovenpaa hvilken ligger Kongens Sværd, som han skal have ført i Slaget ved Lutter am Barenberg (se Hiort-Lorenzen, i Aarb. f. Kbh. A. 1916) —, hans Dronn. Anna Cathrine (først bisat i Frue Kirke i Kbhvn.), den udvalgte Tronfølger Prins Christian († 1647) samt Fr. III og hans Dronn. Sophie Amalie (begge i Kobberkister med Messingprydelser, C. L. Løvenskiold i Hist. Tidsskr., 4. R. VI).

Christian IV's Kapel.

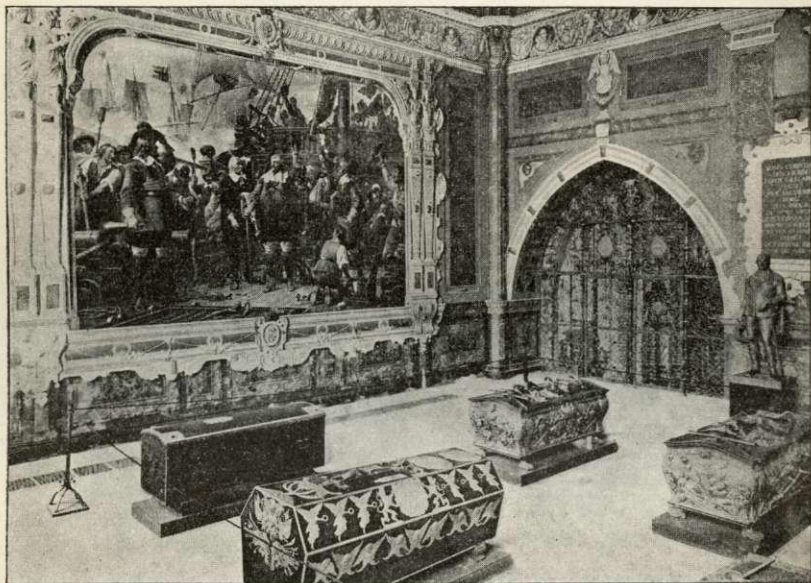
Det pragtfulde Smedejærnsgitter, der staar for de to ud til Kirken førende Buer, er forfærdiget af Caspar Fincke**). De 5 Kister, der nu staar i Kapellet, havde dog længe deres Plads under Gulvet i de hvælv. Kældere. Det var først Chr. VIII, som fattede den Plan at lade Kapellet istandsætte og give det en Udsmykning, der var Chr. IV værdig. En Kommission, der blev ned-

*) Efter et Sagn havde en nederlandsk Skipper, der kom fra Danzig, villet smugle Alteret ind gennem Øresund, men blev anholdt og angav da Tavlens Værdi saa lavt, at Fr. II købte den til Frederiksborg (se Fr. Schiern, Om Oprindelsen til Altertavlen i R. Domk. i Nyere hist. Studier. I, Beckett, Altertavler p. 167).

**) Paa Gitteret staar:

Caspar Fincke bin ich genant.
Dieser Arbeit bin ich bekant. 1619.

sat 1844, og som bestod bl. a. af Werlauff, N. Høyen, Hetsch og Thomsen, bestemte, at Kapellet skulde udsmykkes med allegoriske og hist. Billeder. forestillende Scener fra Kongens Liv og malede al fresco. Udførelsen overdroges til Eddelien, som tog fat paa Arbejdet 1847, men ved sin Død dog kun havde naaet at faa Kuplen med 4 allegoriske Billedgrupper, samt Gesimspartiet færdige. Frise-dekorationen, som han havde paabeg., fuldførtes af Hilker 1855; den bestaar af 16 Portrætmedailloner, indflettede i Løvværk og omgivne af Genier, udf. af forskellige Kunstnere. Senere, 1866-68, malede V. Marstrand to kolossale Billeder paa Sidevæggene: „Christian IV paa Skibet Trefoldigheden“ paa østre og „Kongens Dom over Chrf. Rosenkrantz“ paa vestre Sidevæg (begge restaur. 1906 af

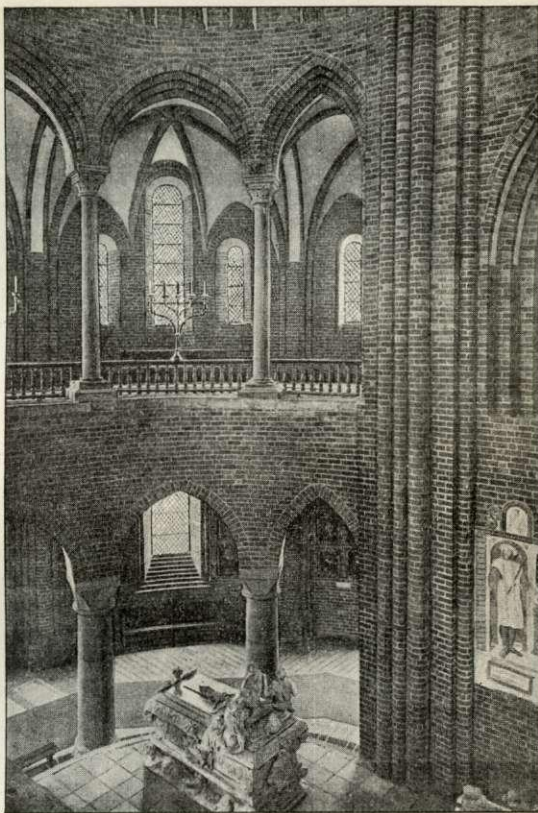
Det Indre af Christian IV's Kapel.

Rønne). I Højde med disse i kunstnerisk Hens. ypperlige Billeder staar den øvrige Dekoration af Kapellet, især Rammerne om Billederne, udførte af Heinrich Hansen. Samtidig optoges de 5 Kister fra Kælderen og restaureredes, ligesom Caspar Finkes Gitter istandsattes. I den seneste Tid er det ydre af Kapellet blevet istandsat (fuldendt 1895) under Herholdts Ledelse. I Kapellet staar nu atter Thorvaldsens Broncestatue af Chr. IV (siden 1899). I 1863 flytt. den fra Kapellet hen udenfor Rosenborg Slot og kom sen. i Kunstmuseet. (Se Steen Friis, Chr. IV's Gravkapel, Kbh. 1868, og C. Nyrop, Chr. IV's Statue ved Rosenborg, Tidsskr. for Kunstind. 1886).

Under Fr. III fik Kirken det i overlæstet Barokstil udførte Orgel, hvis rigtfarvede og forgyldte Yderside bærer Kongens og Dronningens Navnetræk. I 1694 blev den Mur, der hidtil havde skilt Kannikekoret fra Skibet, nedbrudt, og „Munkestolene“, der med deres Paneler havde været opstillede i ret Vinkel, blev nu omordnede langs Sidevæggene, hvor de to prægtigt udsnittede gotiske Spir, der havde staaet midt i Kannikekoret bag Muren, nu ogsaa opstilledes.

Munkestolene (fra 1420) er en Række højryggede Siddepladser, der er adskilte ved Armlæn; over Ryggen findes udsk. Reliefbilleder med Æmner fra Bibelen (se J. B. Løffler, Relieff. over Korstolene i R. Domk., med Tekst af Jul. Lange, Kbh. 1880) og en gylden Indskr.; naar Stolene slaas op, ses smaa Støttesæder (Misericordia-Knapper), som Kannikerne benyttede, naar de staaende hørte Evangeliet.

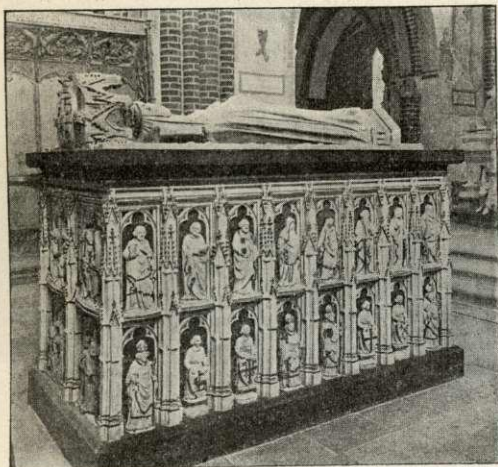
Lige til 1689 var Højkoret bevaret i sin gl. Skikkelse. Imellem de to østl. Granitsøjler stod det gl. Højalter fra 1498 med Skt. Lucius' Billede, hvori hans Hovedskal i en sølvforgylt Kapsel bevaredes for kun paa store Festdage at blive fremvist for Folket (selve Hovedskallen findes nu, fra gl. Tid dækket af en gul Silkehue, i Nationalmus.; se Henry Petersen, En Relikvie af R. Domkirkes Skytshelgen, den hellige Pave Lucius, i Aarb. f. n. Oldk. 1874). Paa en af Fløjdørene var der malet Sagnet om Søuhvret i Rosk. Fjord, som oprørte Bølgerne mod Skibet, der bragte Helgenens Hoved; men Uhvret maatte forsvinde i Dybet tvunget af Relikviens Magt; ligeledes fandtes der andre Fremstillinger af Helgenen og Helgenerne Knud Hertug og Knud Konge. Til venstre for dette Højalter stod Trefoldighedsalteret stift. af Dronn. Margrethe, og til højre Maria Magdalenes Alter. I Gulvet laa Biskop Niels Jepsen (Ulfelds) prægtige Messing-Gravplade og Biskop Lage Urnes Ligsten. Til højre stod den sidstes Bispestol og midt paa Gulvet en mægtig gl. Lysestage. Ned fra Hvælvingen hang et stort Krucifiks. Selve Reformationen havde skaanet alle disse mærkelige Minder. Men i 1689 blev alt hensynsløst ryddet og flyttet bort for efterhaanden helt at forsvinde*). Gulvet blev udgravet til en Gravhvælving og Højkoret indrettet til et Gravkapel (1689-94) for de suveræne Regenter. Højkoret indhegnedes med et Jærngitter (nu fjærnet), Høj-

Højkoret.

*) En stor Del flyttedes til Vor Frue Kapel og derfra 1772 til Riddersalen over Hellig tre Kongers Kapel, hvor Sagerne henstod til 1806, da Kirkens Bestyrelse lod dem sælge som gammelt Skrammel ved en Auktion, deribl. Niels Jepsens Gravplade; et prægtigt Guld Kors, som Køberen fandt i et gammelt Krucifiks, og som henføres til Absalons Tid, gav Stødet til Oprettelsen af Nationalmuseet.

alteret fjærnedes og det p. 230 omtalte af Chr. IV skænkede Alter, der før stod længere nede i Kirken, mod V. foran den Mur, der dannede Korsranken, flyttedes efter Murens Nedbrydning tilbage i Koret som „Højalter“. Herved fremkom ogsaa den Absurditet, at Dronn. Margrethes Monument, som før stod midt i Koret og foran Alteret, har faaet den beskedne Plads bag Højalteret. I Højkoret hviler nu Chr. V og Dronn. *Charlotte Amalie* i pragtfulde Marmorkister i snirklet Barokstil, udf. af J. C. Sturmberg med Bistand af Andr. og Didr. Gercken (1716-19); Kisterne, som er Panderter, hviler paa krybende Løver; foran paa Laaget sidder to Kvindeskikkelser, der holder en Medaillon med den afdødes Brystbillede; paa Laagets anden Ende ligger et kronet Dødningshoved med Flagermusvinger; Kisternes Sider er prydede med Relieffer. Ogsaa Fr. IV's og Dronn. *Louises* Gravmæler staar her: de er ligeledes Panderter og udf. i lign. Stil 1736-42 (efter

Dronning Margrethes Sarkofag.

Tegn. af Laurids de Thurah) af D. Gercken. Oven paa Kistelaaget ses Fama, der holder den afdødes Brystbillede. Som et Minde fra Middelalderen staar dog nu forrest i Højkoret Hertug *Chrf. Valdemarssøns* Monument. Han var Vald. Atterdags Søn og det sidste mandl. Skud af Svend Estridsens Stamme, men døde 1363 før Faderen og blev s. Aar begr. her i Domkirken. Af hans Sarkofagmonument var kun hans fordem paa Laaget anbragte Alabastbillede, mulig et engelsk Arbejde, bevaret (klædt i Rustning med Halskrave og Sværdhefte af Bronze); det laa i mange Aar — maaske

siden 1689 — hengemt snart hist, snart her i Kirken, indtil det i 1879 blev istandsat og lagt paa en sarkofagformet Sokkel (se Werlauff, Hellig tre Kongers Kapel, p. 65 fl.).

Ved Siden heraf og lige bag ved Højalteret hæver sig hans Søster, Dronn. *Margrethes* sorte Marmorkiste, prydet med hendes Alabastbillede, oprejst 1423 til Minde om hende af Erik af Pommern, antagelig et flandersk Arbejde. Dronningens Skikkelse ligger paa Kistens Laag med korslagte Arme (Kronen paa hendes Hoved, maaske oprindl. af ædelt Metal, er i Fr. II's Tid paasat af Alabast; Baldakin, Fodskammel og Rammeverket er Tilføjelser fra Midten af 19. Aarh.); Kistens Sideflader har været prydede med Relieffigurer, bl. a. af Helgener og Apostle, i fine Rammer af gotiske Spir og Gavle. Restaureringen af dette sjældne Kunstværk er med Omhu blevet paabeg. af Billedhugger F. G. Hertzog, der arbejdede paa det fra 1862, men dog ikke naaede at blive færdig med det før sin Død 1892, hvorefter det overdroges C. Aarsleff at fuldføre den (fuldf. 1912). (Se Jul. Lange, Iagttagelser over den plastiske Udsmykning af Chr. II's, Vald. Atterdags og Dronn. Margrethes Gravmæler, i Aarb. f. n. Oldk. 1893, T. Stein, Billedhuggeren Hertzog og Dronn.

Margrethes Monum. i R. Domk., i „Museum“, 1893 I, og C. Aarsleff, Mindesmærket over Dr. Margrethe i R. Domk., Kbh. 1912). I Domk. fandtes tidl. Dronn. Margrethes Klædning, men den bortførtes af Karl Gustav 1658 (nu i Upsala Domk., se „Fra Ark. og Mus.“ III p. 404 flg.).

I 1772 blev som ovfr. berørt Vor Frue Kapel tillige med „Klostergaarden“ og „Ærkedegnens Gaard“, der laa mellem Kapellet og Kapitelhuset, og som indsluttede en lille firkantet Plads paa 12,5 m i Kvadrat, nedbrudt og Grundstenen lagt til *Fr. V's Kapel* (se N. Høyen, Chr. VI's og Fr. V's Gravkapel, Kbh. 1859, og Jul. Lange, Harsdorffs Kapel, i Udv. Skrifter I), som opførtes i 1774-79 efter Tegn. af Harsdorff, men først fuldendtes af Konferentsrd. Hansen 1825 (indv. $\frac{12}{10}$). Denne Bygning er opf. i romersk Stil, meget simpel udad til. Fra en noget mørk Forhal med to Sidekapeller fører en Kolonnade med to mægtige ioniske Søjler ind i et højt, lyst Rum, der dækkes af en elegant Kuppel og belyses af halvrunde Vinduer. Kapellet er restaur. 1875-76. Fra først af skulde her kun have været opstillet 5 Marmorkister, af hvilke dog kun de tre var blevne udførte; men nu indeholder Kapellet ialt 19 Ligkister baade med Konger, Dronninger, Prinser og Prinsesser, hvoraf flg. nævnes: *Fr. V* hviler i en Marmorkiste af hvidt italiensk Marmor; ved Siderne to kolossale sørgende Kvindeskikkelser, der forestiller Danm. og Norge; bag Kisten staar en Søjle af graat Marmor med Kongens Portrætmedaillon. Dette Kunstværk er udført af Wiedewelt (se F. R. Friis, Bidr. til dansk Kunsthist. p. 336); Dajon har dog deltaget i Arbejdet. *Fr. V's* første Dronn., *Louise*, hviler i en Marmorkiste i lign. Stil, med Statuer af Fromheden og Godgøreheden, udf. af C. Fr. Stanley. I Forhallens venstre Sidekapel hviler *Chr. VI* i en Marmorkiste med Relieffer og legemsstore Kvindefigurer, udf. af Wiedewelt, i Sidekapellet til højre Dronn. *Sophie Magdalene* i en med sort Fløjel betrukken Kiste. Midt i Kapellet henstaar alle de flg. Konger og Dronninger (undt. den i Celle bisatte Caroline Mathilde), nemlig *Chr. VII*, til hvis Kiste Maleren Abildgaard skal have givet Tegningen, *Chr. VIII* med Dronn. *Caroline Amalie*, *Fr. VII*, som hviler i en Egetræskiste, paa hvis Laag der ligger en Guldkrans af Egeløv, skænket af danske Kvinder, *Chr. IX* (Sarkofag af V. Dahlerup), og Dronn. *Louise* samt *Fr. VIII*. Endvidere hviler flg. i Kapellet: *Juliane Marie*, *Fr. V's* anden Dronn., Arveprins *Frederik* og hans Gemalinde *Sophie Frederikke*, og Arveprins *Fr. Ferdinand*, *Chr. VIII's* Broder, med Gemalinde *Caroline*, *Fr. VI's* Datter, Landgrevinde *Louise Charlotte* af Hessen, *Prinsen af Philipthal* med Gemalinde *Juliane Sophie*, *Chr. VIII's* Søster, Prinserne *Wilhelm* og *Hans*, *Chr. IX's* Brødre, og Prinsesse *Marie* af Orleans, Prins Valdemars Gemalinde (de sidste i Kælderen). I øvrigt henstaar i Kældrene under Kapellet

Dronning Margrethes Statue
(fra Sarkofagen).

saavel som under Højkoret og under Chr. IV's Kapel adskillige kgl. Personers Kister*).

Under Opførelse er et nyt Kongekapel ud for det nordvestlige Vaabenhus efter Tegning af Arkitekt A. Clemmensen; her skal den af Arkitekt H. Kampmann og Billedhugger Eriksen udførte Dobbeltarkofag for Chr. IX og Dronning Louise opstilles. I Forb. med Opførelsen af Kapellet paatænkes en Regulering af Domkirkepladsen.

To mindre Kapeller maa endnu omtales, nemlig det før omtalte *Skt. Sigfrids Kapel* (se p. 226), som 1644 blev omdannet til Gravkapel for den adel. Slægt *Trolle*; paa det prægtige Jærngitter staar Trollernes Vaaben; men Kapellet blev købt af Chr. VI 1743 og omdannet til Gravkapel for hans Stifmoder, Fr. IV's anden Dronn. *Anna Sophie* og hendes Børn, medens Trollernes Kister nedsattes i Kælderen under Kapellet. I Kapellet hviler *Anna Sophie* (i sort Marmorkiste) og 3 af hendes Børn (i 2 mindre Marmorkister; alle Kisterne er udf. af D. Gercken). Det andet Taarnkapel, det ligeledes omtalte *Bethlehemskapel*, blev 1649 ogsaa omdannet til Gravkapel for Adelslægten *Krag*, og det er det endnu; det var *Otte Krag*, den fra 1660 bekendte Rigsraad, der stiftede det.

Af Ligstene (se J. B. Løffler, *Gravstenene i Rosk. Købstad, Kbh. 1885*) over de gamle Rosk. Bisper er der nu kun 4 tilbage, nemlig over *Peder Jensen (Lodehat)*, Dronn. Margrethes Kansler († 1416), som paa Stenen er fremstillet i hel Figur med Krumstaven i Haanden, over *Oluf Mortensen (Baden)* (er restaureret i den nyere Tid), Universitetets første Kansler († 1485), *Niels Skove* († 1500), og *Johan Jepsen Ravensberg* († 1512). Den ældste daterede Gravsten i Kirken er fra 1360 over en Præst *Nicolaus Petri*. En Levning fra Svend Norbaggens Stenkirke er den i Kapitelhuset indsatte Mindetavle over Kong Niels' Kansler *Helgi* († 1128). For over 200 Aar siden var den kommen i Fr. Rostgaards og fra ham i Universitetsbibliotekets Eje; men dette skænkede den 1808 til Museet for nord. Oldsager, som atter 1866 gav dens Rester tilbage til Kirken. Figurerne paa det gamle Urværk i Kirkens Indre, „Per Døver og Kirsten Kimer“ — malede Egetræsfigurer, de eneste bevarede Prøver paa gammeldags Klokkefigurer (de stod paa deres oprindl. Plads til 1869) — samt *Skt. Jørgen og Dragen* er fra Tiden omkring 1500.

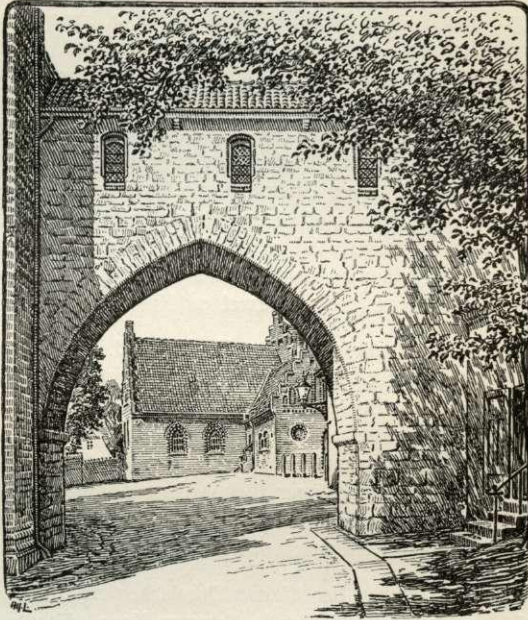
Af mere berømte eller kendte Mænd, hvis Ligstene og Grave findes ell. fandtes i Kirken, nævnes: *Saxo*, over hvis Grav en indskriftløs Gravsten i nordre Korsfløj skal dække (hvad der dog er meget tvivlsomt, se bl. a. C. Paludan-Müller, *Hvad var Saxo Grammaticus, og hvor er hans Grav?, i Nykøbing Sk. Progr. 1861*), *Franciscus Hispanier*, Chr. III's Herold († 1553), en af Kirkens smukkeste Ligstene, *Axel Walkendorf* til Glorup, som faldt i Slaget paa Falkenberg Hede 1565, *Erik Walkendorf* til Glorup, † 1568, *Andreas Barby*, Chr. III's Kansler, † 1559, *Otte Brockenhuus* til Volderslev, † 1594, Teologen *Niels Hemmingsen*, † 1600 (paa Stenen fremstilles hans Virksomhed som Universitetslærer), *Christen Gyldenstjerne* til Restrup, † 1617, *Joh. Carisius*, Diplomat, † 1619 (Marmorepitafiet findes i Midtgangen, hans Portræt i Chr. IV's Kapel), *Peder Vibe*, † 1658, Rigsadmiral *Ove Gjedde*, † 1661 (begr. i en Kælder under Kannikekoret; de i senere Tid i denne henlagte Faner, der oprindl. har betegnet hans Grav, er 1892 restaur. og paany anbragte over hans Grav), Rigsraad *Otte Krag*, † 1666 (i Kragernes Kapel), Overjægermester *Vincens Joachim Hahn*, † 1680, Generallieutn. *Andreas Harboe*,

* I de dybeste Kædere under Fr. V's Kapel henstod Kisterne (hvoribl. meget pragtfulde Metalkister) fra de nedbrudte Gravkapeller for Familierne Hahn og Krabbe (se p. 237), indtil de 1912 flyttedes til Vor Frue Kirke i Roskilde.

† 1706 (Kiste af sort og graat Marmor), Viceadmiral *Just Juel*, † 1715 (begr. under nordre Korsfløj; den Kanonkugle, der dræbte ham i Kampen mod Svenskerne, hænger med hans Kaarde og Kommandostav paa Muren), Stiftamtmand *Otto Krabbe*, † 1719 (Mindesmærke af Sturmberg, restaur. 1911), Hahns og Krabbes Kister er 1912 flyttet til den gl. Vor Frue Kirke (se Vor Frue Sogn), Admiral *Chr. Bielke* til Basnæs, † 1694.

Efter at man allerede tidligere i 19. Aarh. havde søgt at raade Bod paa de mest iøjnefaldende Mangler, blev Kirken mellem 1859 og 1873 restaur. baade udv. og indv. efter en af Stiftsskriver, Justitsrd. Steen Friis til Kultusminist. indgiven Plan af Chr. Hansen og Her-

holdt. Planen (billiget af Stiftsøvrigheden ^{30/9} 1858) gik ud paa „saa vidt muligt at bringe de oprindl. arkitektoniske Former frem i Kirken samt opfriske dens ældste maleriske Udsmykning“. Denne Plan blev i det hele og store udført med Varsomhed og trofast Bevaring af det gamle. Intet i senere Tider tilføjet blev opofret, undt. naar noget ældre og bedre derved kunde fremdrages eller fornyes. De uheldige Pulpiturer, som opfyldte Sidebuerne paa nordre Side, blev ryddede, Munkestolene befriedes for Overmaling, Korgalleriets 5 Hvelvinger, der var faldefærdige, blev fornyede, Kalkningen af-

Absalonsbuen med Stiftsbiblioteket.

dækkedes i hele Kirken og i Skt. Birgittes Kapel, hvorved den gamle Murstensdekoration og Kalkmalerier (fra 1511) fremkom, Sakristiets Forstue, der var aflukket fra Kirken ved en senere Mur, blev atter inddragen i den, Hovedskibets tredelte vestre Vindue blev fornyet, Hahns og Krabbes Kapeller, der i over 150 Aar havde skæmmet Skibets vestre Fløj (idet de havde Plads mellem Forhallens Søjler, det første op til Kragernes, det andet op til Trollernes Kapel; Hahns blev oprettet under Chr. V, Krabbes under Fr. IV), blev nedbrudte 1868, den forfaldne Kongeport fra Chr. IV's Tid blev erstattet med en rundbuet Portal med Granitsøjler ved Siden, og Gavlpærtiet mellem Taarnene ombyggedes 1872-73 under Ledelse af Herholdt efter gl. Spor i Murværket af de 3 Vinduer og af Portalen. Efter Friis' Død fortsatte hans Eftermand, Justitsrd. M. Hansen, med Arbejdet, og i Aarens Løb blev bl. a. Sakristiet og Skriftestolen malede efter Kornerups Tegning, Façaden af Chr. IV's Kapel, der var forvitret, istandsattes, og betydelige antikvariske Undersøgelser i Kirkens Mure og Gravninger i dens Gulv foretoges, hvorved som ovfr. berørt værdifulde Oplysninger fremkom til Kirkens Historie, foruden at en større Mængde

Grave fra Middelalderen undersøgt af J. B. Løffler, hvilke Undersøgelser sen. er fortsat (se F. C. C. Hansen, De ældste Konge- og Bispegrave i R. D., Kbh. 1914). De mange, der har staaet bi med Raad og Daad ved Restaurationen, kan ikke nævnes her, blot enkelte fremhæves, som N. Høyen, Worsaae, Heinr. Hansen og Kornerup.

Absalonsbuen (Bispebuen) er blevet istandsat 1901—02 under Ledelse af Hans J. Holm. Absalonsbuen er den gængse Benævnelse for den Forbindelsesport, der med en stor spidsbuet Gennemgang fornedet og en dækket Løngang foroven i sin Tid forbandt den katolske Bispegaard med Domkirkens øvre Koromgang. Benævnelsen er dog ukorrekt, idet Buen vel er fra Middelalderen, men yngre end fra Absalons Tid. Den er opf. af Fraadsten med en Kærne af Mursten. Hvorledes dens øverste Del oprindl. har set ud, kan ikke bestemt afgøres; overdækket har den dog sikkert altid været, og der var smalle Vinduesaabninger. Da det kgl. Palæ 1736 opførtes paa den gl. Bispegaards Plads, dog Domkirken lidt fjærnere, forlængedes Buen med endnu en Bue, opf. af Mursten. De to Buers Mure danner en svag Vinkel med hinanden. I Tidens Løb undergik den gl. Bue en Del Forandringer; Overdelen nedtoges og opmuredes af Mursten. De oprindl. Vinduer erstattedes med større Trævinduer, hvorhos Buen selv overpudsedes; den fremtræder nu atter med udvendig Fraadstensbeklædning; Løngangen har smaa, fladbuede Vinduer og er afdelt i 2 overhængede Rum. 1908 er under H. J. Holms Ledelse Højkoets Gitter fjærnet og Koets Granitstøjer stillede frit.

Kirkegaarden (se Løffler, En Kirkegd. fra den ældre Middelalder, Aarb. f. n. Oldk. 1897) omkr. Domkirken blev nedlagt i 1820'erne; af dens gamle Ringmur staar endnu Levninger mod N.; men for øvrigt dannes Muren af en Række i den inddragne Façader af nedbrudte Bygninger fra Middelalderen, fornemmelig Konventhuset. En Ligsten ved nordre Taarns Vestside (over en Købmand Boas Larsen) har i sin Tid dækket over Biskop Jens Andersen († 1431). 1827 blev 18 Kister med Lig af Konventualinder fra Roskilde adel. Jomfrukloster udførte af Skt. Laurentii Kapel og nedgravet paa Kirkegaarden.

Stiftsbiblioteket, der tilhører Domkirken og tidligere (se p. 228) havde sin Plads i Riddersalen over Hellig tre Kongers Kapel, fik sit eget Lokale 1859-60 i den af Domkirken opførte Bygning Ø. for Kirken. Bygningen bestaar egentlig af to Dele, nemlig den ældre, der formodes at have hørt til den gl. Bispegaard (se p. 210), og som har en smuk gotisk Gavl, og den yngre større Del, som er opf. 1858-59 efter Tegn. af Meldahl i gotisk Stil overensstemmende med den gl. Del (se Løffler, Sjæll. Stifts-Landsbykirker, p. 13). Biblioteket er stiftet af Biskop Münster 1812 (Reskr. ^{17/1}) og bestaar af c. 11,000 Bd., mest teologisk, men ogsaa hist. Litteratur*). Det bestyres af Domprovsten og et af Landemodet valgt Medlem; Stiftets Gejstlighed yder et aarligt Bidrag dertil.

Ved Domkirken er ansat tre Præster, Sognepræsten, som fører Titel af Domprovst, og anden og tredje Præst. Domkirkens Midler bestyres af dens Forvalter og Værgen under Domkirke-Bestyrelsens Ledelse og under Stiftsøvrighedens Overbestyrelse.

Roskilde Domkirke er den rigeste Kirke i Landet. Den ejer 676 Td. H. Bøndergods og 5 Td. H. Købstadsteder. Alt Bøndergodset er bortarvefæstet paa nær

*) Bestyrelsen for Sjæll. Stiftsbibliotek foreslog 1859 at oprette et Stiftsarkiv for gamle Kirkebøger m. m., men det blev ikke vedtaget (se Ny kirkeh. Saml. III, p. 462).

16 Td. Hrtk. Af det bortarvefæstede Bøndergods svares 2048 Td. Byg, af det bortfæstede 310 Td. Byg og af Købstadjorderne 105 Td. Byg efter Kapitelstakst. Alle Tienderne er afløste med en Kapital stor 188,600 Kr. I Kapitaler ejer Kirken c. 950,000 Kr. Af det aarlige Overskud er siden 1863 udbetalt i alt c. 990,000 Kr. til trængende Kirker.

I Midten af 18. Aarh. opstod den endnu eksisterende **Stifts-Landsbykirkernes Fællesfond**, da nogle Kirketiender ophørte at være Beneficiarier for adskillige verdsl. og gejstl. Embedsmænd, efterhaanden som de dav. Beneficiarier afgik ved Døden. Til Fonden hører flg. 14 Kirker med Kirketiender: Skt. Jørgensbjerg, Vor Frue og Himmelev i Sømme Hrd., Gadstrup i Ramsø Hrd., Reerslev og Vindinge i Tune Hrd., Torslunde og Ishøj i Smørum Hrd., Benløse i Ringsted Hrd., Pedersborg i Alsted Hrd., Tveje-Merløse i Merløse Hrd., Lille-Lyngby i Strø Hrd., samt Helsing og Græsted i Holbo Hrd. Kirketienderne er alle afløste med en Kapital af 324,700 Kr. I Forening ejer desuden Kirkerne en Kapitalformue af c. 89,200 Kr., der anvendes til Kirkernes Vedligeholdelse og til andet kirkel. Øjemed. Stiftsskriveren, der tillige er Godsforvalter ved Domkirken, bestyrer Fonden umiddelbart under Stiftsøvrigheden og ansætter en lønnet Værge ved hver Kirke. (Se Løfler, Sjæll. Stifts-Landsbykirker, Kbh. 1880. — Jvfr. Reskr. af ^{8/10} 1824 og ^{24/1} 1881).

Litt.: Jens Paludan, De templo S. Lucii Roskildensis, Hafnia 1720-22. — H. Behrman, R. Domkirke og dens Monumenters Beskr., med 5 Kobbtavler, Kbh. 1815. — Steen Friis, R. Domkirke, Kbh. 1851-52. — N. L. Høyen, Nogle Bemærkn. om R. Domkirkes Alder og Stil, i Kirkeh. Saml. 2. R. II og III; ogsaa i „Efterladte Skrifter“, II. — Steen Friis, Beretn. om Restaurationsarbejderne i R. Domk., Kirkeh. Saml. 2. R. II, og Bemærkn. om R. Domk. Stil og Alder, Kirkeh. Saml. 2. R. V. — J. L. Ussing, Svar paa Justitsraad St. Friis' „Bemærkninger“, i Kirkeh. Saml. 2. R. V. — J. Helms, N. Høyen for Dr. theol. V. Rothes Domstol, Kbh. 1871. — Jul. Lange, Lübkes Kunsthist. 1872 og 1881. — J. B. Løffler, i Aarb. for n. Oldk. 1873. — Steen Friis, Afsluttende Bemærkn. om Rosk. Domkirkes Stil og Alder, Kirkeh. Saml. 3. R. I. — J. Kornerup, R. Domk. i „Danske Mindesmærker“, II, 1877. — J. Kornerup, Ny Haandb. for Besøgende i R. Domk., Kbh. 1878. — J. B. Løffler, Udsigt over Danm. Kirkebygn., Kbh. 1883, p. 262 fl. — Jul. Lange, Bemærkn. om R. Domkirkes Alder og Stil, i Aarb. for n. Oldk., 1890. — J. B. Løffler, Et Par Ord i Anl. af Jul. Langes „Bemærkninger osv.“, i Aarb. for n. Oldk., 1890. — J. Kornerup, Nogle Bemærkn. vedr. R. Domkirkes Bygningshist., i Aarb. for n. Oldk., 1891. — P. Købke, R. Domkirke, kortfattet Oversigt, Kbh. 1895. — Magn. Petersen, Kalkmalerier, Kbh. 1895, p. 84. — V. Heuer, Uds. over R. Domkirkes Hist., Skoleprogr. 1906. — R. Domk., 26 Plancher ved H. B. Storck, Tekst af Kornerup, Kbh. 1909. — T. B. Bang, R. Domkapitel i Middelalderen, i „Fra Kbhvns. A.“ 1915. — V. Lorenzen, R. Domkirkes Korparti og Kathedralen i Arras, „Festskr. til J. Steenstrup“, 1915 og R. Domkirkes Ydre i det 16. Aarh., i „Fra Kbhvns. A.“ 1918. — Desuden henvises til de under Beskrivelsen nævnte Afhandl. af Sofus Larsen, Kr. Erslev, Johs. Steenstrup, Kornerup, Hiort Lorenzen, Henry Petersen, Werlauff, Fr. Schiern, Løffler, Lange, Løvenskjold, C. Nyrop, F. C. C. Hansen, F. R. Friis, Fr. Beckett, C. Aarsleff og Høyen. — Mikkell Hansen har 1685 udg. en „Rosk. Domkirkes Beskr.“ paa Vers, optrykt i Dske Saml. 2. R., VI.